

Om att läsfrämja för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar

Stärk läsning för unga

Förord

Det finns många vägar in till läsning och barn och unga ska därför erbjudas möjlighet att finna de vägar som passar dem. Att läsa med lust och nyfikenhet är en förutsättning för en god läsförmåga, som i sin tur gynnar fortsatt läsutveckling. Vi vet att många barn och unga i Sverige är i behov av riktade läsfrämjande insatser som kan stödja dem i att hitta sin läsväg. Därför är det glädjande att i den här rapporten ta del av hur aktörer och verksamheter arbetar med stor variation för att tillsammans med unga öka tillgången till läsning.

Läsrådet stöttar Kulturrådet i arbetet med att stärka kunskap och bidra till genomförande av läsfrämjande insatser bland de barn och unga som mest behöver det. Det här kunskapsunderlaget är en del av satsningen på stärkt kunskapsspridning om läsfrämjande för och med unga, 13–25 år, i områden med socioekonomiska utmaningar.

Under 2024 tar Kulturrådet fram två rapporter om läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar. En kunskapsöversikt som sammanställer forskningsresultat inom området, och så denna rapport som är ett kunskapsunderlag om beprövad erfarenhet i praktiken. Rapporten pekar mot tre nödvändiga faktorer att arbeta utifrån:

- Organisera läsfrämjande i områden med socioekonomiska utmaningar tillsammans med partners som har strategisk betydelse för unga i dessa områden.
- Satsa på läsfrämjande utvecklingsarbete tillsammans med målgruppen.
- Låt mångfald genomsyra planering och genomförande.

Dessutom betonar vi betydelsen av långsiktighet och hållbarhet i arbetet med läsfrämjande. Att etablera långvariga och förtroendefulla relationer mellan folkbibliotek, föreningar och, framför allt, unga själva är avgörande för att insatserna är framgångsrika och att de positiva effekterna består över tid. Unga har egna önskemål om sin läsning och god kunskap om sina förutsättningar. Därför måste vi alltid uppmärksamma ungas röster. Genom att fråga unga och lyssna på deras svar får vi viktiga nycklar till den fortsatta utvecklingen av det läsfrämjande arbetet. Det är avgörande för att skapa en inkluderande och hållbar läskultur som når alla barn och unga.

Kulturrådet riktar ett varmt tack till Läsrådet för stöd i arbetet och till alla som bidragit till den här rapporten.

Kajsa Ravin
Generaldirektör för Kulturrådet och ordförande i Läsrådet

Innehåll

Sammanfattning	4
1. Läsförbättringsinsatser för och med unga.....	6
Fortsatt arbete under 2024	7
Områden med socioekonomiska utmaningar.....	10
Kultur och fritid bland unga	11
Bristfällig kunskap om tillgänglig läsning för alla	13
2. Erfarenheter från Kulturrådet	16
Sammanfattande punkter	16
Bokstart.....	16
Kreativa platser.....	19
3. Internationell utblick.....	22
Sammanfattande punkter	22
Läsförbättringsarbete i relation till socioekonomiska utmaningar.....	23
4. Samverkan, en grundläggande förutsättning.....	27
Sammanfattande punkter	27
Beskrivningar av samverkan	29
5. Ungas delaktighet och möjlighet att påverka	32
Sammanfattande punkter	32
Läsförbättring ska bygga på delaktighet och möjlighet att påverka.....	33
Delaktighetsmodellen.....	33
Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv	34
Beskrivningar av delaktighet.....	34
6. Metoder i Sverige.....	37
Sammanfattande punkter	37
Läsa äger	38
Unga som högläsare och läsambassadörer.....	41
Läsa för integration	43
Shared Reading.....	46
Ungdomsråd	48
7. Summering och rekommendationer	52
Rekommendationer	52
Referenser.....	56
Bilaga 1. Förstudie – metoder	61
Bilaga 2. Deltagare i dialogerna.....	62

Sammanfattning

Syftet med kunskapsunderlaget som presenteras i den här rapporten är att stärka kunskap om läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar med särskilt fokus på organisering, samverkan och delaktighet.

Innehållet i rapporten kan användas som stöd för planering, samverkan och genomförande av läsfrämjande insatser. Insatserna kan gälla både kommunal verksamhet och verksamhet som genomförs av civilsamhällets organisationer.

Resultaten i rapporten utgörs av analyser av dialoger som Kulturrådet haft med representanter för olika verksamheter. Myndigheten har också använt sig av olika typer av dokumentation, utvärderingar och utredningar.

Övergripande resultat visar att insatser behöver vara samordnade mellan flera verksamheter och genomsyra hela det lokala samhället. Planering och implementering bör vara väl anpassade till de områden där insatser ska genomföras. Förtroendefulla relationer och delaktighet är centralt för att nå fram till målgruppen. Inte minst vid utvecklingsarbete och implementering av nya insatser. Det behövs också god kunskap om målgruppens livsvillkor och perspektiv för att kunna arbeta innovativt.

I rapporten presenteras exempel och metoder som används av aktörer, i Sverige och internationellt, för att utveckla läsfrämjande insatser i områden med socioekonomiska utmaningar. I beskrivningar av de olika metoderna framträder vikten av att vara strategisk och att möta unga utifrån deras villkor.

Resultaten i rapporten synliggör vissa utvecklingsområden som särskilt viktiga i arbete med läsfrämjande insatser för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Kulturrådet rekommenderar att det läsfrämjande arbetet utgår från nio utvecklingsområden:

Organisera utifrån strategiskt viktiga verksamheter och utveckla gemensamma mål

Kunskap om förutsättningarna och demografin i ett område bör vara utgångspunkt för planeringen av hur och vilka läsfrämjande insatser som är mest lämpliga. Det är viktigt att göra lokala anpassningar. Arbetet bör ske i samverkan mellan strategiskt viktiga aktörer och verksamheter.

Samverka med många olika parter

Det är av vikt att samverkan inkluderar många olika parter i ett område. Inom ramen för samverkan bör samverkanspartners vara aktörer som är lokalt förankrade i området och som erbjuder aktiviteter för unga.

Utveckla kunskap om målgruppens perspektiv

I arbetet med läsfrämjande satsningar för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar bör det finnas kunskap om: ungas egna perspektiv, ungas livsvillkor, flerspråkighet, vilka socioekonomiska utmaningar de har, vilka fritidsaktiviteter de ägnar sig åt, särskilda samlingsplatser för unga i området.

Arbeta innovativt och involvera unga

Unga mellan 13–25 år i områden med socioekonomiska utmaningar är en heterogen grupp. Insatser måste alltid utgå från kunskap om olika områden och olika grupper av unga. Det behövs också ett fortsatt innovativt arbete om delaktighet för unga i läsfrämjande insatser.

Skapa goda relationer och trygga rum

Många deltagare i de dialoger som Kulturrådet genomfört understryker att goda relationer är en förutsättning för målgruppens delaktighet och för fungerande samverkan. Goda relationer bygger på tillit och upplevelsen av att känna sig trygg.

Var noga med mångfald inom ramen för läsfrämjande arbete

I arbetet med läsfrämjande insatser för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar bör läsfrämjare och läsfrämjande material erbjuda mångfald. Framför allt med tanke på kulturell bakgrund och flerspråkighet.

Anpassa satsningen till unga med olika funktionsförmågor

Inom ramen för den här rapporten har vi inte tagit del av läsfrämjande insatser som särskilt anpassats för unga i områden med socioekonomiska områden med funktionsnedsättning. Vi refererar dock till vissa metoder som är inkluderande och i praktiken fungerar för unga med olika funktionsförmågor. Kulturrådet ser ytterligare behov av att sammanställa och sprida kunskap om läsfrämjande metoder och tillgängliga medier för just den här gruppen.

Gör återkommande uppföljningar

Genom uppföljning finns möjlighet att utvärdera om, och i så fall hur, de mål som satts för en läsfrämjande insats har uppnåtts. Det blir också ett tillfälle att få syn på utmaningar som behöver hanteras och synpunkter från målgruppen som behöver beaktas.

Inkludera satsningen i ordinarie verksamhet

Att nå goda effekter med läsfrämjande arbete är ett långsiktigt arbete. Satsningen behöver pågå år efter år. Då är långsiktigheten och hållbarheten beroende av att det finns en plan i kommunen för att integrera projekt i ordinarie verksamhet efter att den statliga eller regionala finansieringen avslutats.

1. Läsfrämjande insatser för och med unga

Som statlig kulturmyndighet har Kulturrådet, enligt sin instruktion, i uppdrag att initiera, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse.

De nationella målen för litteratur- och läsfrämjande formulerades i regeringens proposition "Läsa för livet" från 2013:

"Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet".¹

För att nå de övergripande målen ska statens samlade insatser syfta till att:

- "Förbättra läsförmågan jämfört med i dag.
- Se till att fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur.
- Öka kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och delaktighet i samhällslivet jämfört med i dag".²

I Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande från 2019 presenterar vi en definition av läsfrämjande utifrån de kulturpolitiska målen. I handlingsprogrammet fastställer Kulturrådet att läsfrämjande är att "ta bort hinder för läsning och öppna vägar till litteratur, bidra till att människor kan utveckla alla sina språk, stärka läsarens självförtroende och läsidentitet, öka tillgången till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format för läsare i alla åldrar samt ge fler möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur".³

Kulturrådet prioriterar läsfrämjande insatser som vänder sig till:

- "barn och unga,
- personer med annat modersmål än svenska,
- personer som tillhör någon av de nationella minoriteterna,
- personer som har en funktionsnedsättning,
- personer som inte läser, eller läser i liten omfattning".⁴

I mars 2023 publicerade Kulturrådet, med stöd av Läsrådet,⁵ kartläggningen "Nuläge om barns och ungas läsning. Med fokus på samverkan".⁶ Analysen som görs i kartläggningen visar att det behövs

1. Regeringens proposition 2013/14:3, s. 22.

2. Regeringens proposition 2013/14:3, s. 22.

3. Kulturrådet, 2019a, s. 9.

4. Kulturrådet, 2019a, s. 9.

5. Som stöd för att arbeta med de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande med särskilt fokus på barn och unga finns inom ramen för Kulturrådet ett Läsråd. Läsrådet tillsattes av regeringen 2021 och består av ledamöter från myndigheter, skola, civilsamhälle, näringsliv och forskning.

6. Kulturrådet, 2023a.

fortsatt, stärkt kunskapsspridning och bidragsstöd för utveckling av läsfrämjande insatser till vissa grupper av barn och unga. I kartläggningen betonas barn och unga i socioekonomiskt utsatta områden⁷, barn och unga med flerspråkighet och barn och unga med funktionsnedsättning som grupper där det läsfrämjande arbetet behöver stärkas.⁸

Fortsatt arbete under 2024

Resultaten i Kulturrådets kartläggning från 2023 visar bland annat att:

- läsfrämjande insatser för barn och unga generellt minskar från och med högstadieåldern,
- svenska elevers läsförmåga tydligt kan kopplas till socioekonomisk bakgrund,
- barn och unga själva bör vara delaktiga i utformandet av läsfrämjande insatser.

Dessa resultat ligger till grund för myndighetens särskilda fokus i den här rapporten. Nämligen, läsfrämjande för och med unga, 13–25 år, i områden med socioekonomiska utmaningar.

Området, läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar, är förhållandevis utforskat. Det finns få forskningsstudier eller praktiker som behandlar läsfrämjande med just detta fokus.⁹

Flera olika kunskapsfält, praktiska som vetenskapliga, behöver integreras i utveckling av läsfrämjande insatser för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Kulturrådet välkomnar ytterligare kunskap och insatser inom detta fält.

Kulturrådet publicerar två rapporter under 2024

Under 2024–2026 arbetar Kulturrådet, med stöd av Läsrådet, särskilt med att stärka läsfrämjande insatser för vissa grupper av barn och unga. Det här kunskapsunderlaget är en del av det arbetet. "Stärk läsning för unga. Om att läsfrämja för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar" är ett kunskapsunderlag med inriktning på kunskap och beprövad erfarenhet i praktiken. Fokus ligger på att sammanställa och sprida kunskap om det läsfrämjande arbete som utvecklats i olika verksamheter. Rapporten ska läsas som ett orienterande kunskapsunderlag att lära och inspireras av.

Under 2024 publicerar myndigheten ytterligare en rapport som belyser läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar, "Att främja läsning för unga. Vad säger forskning om läsfrämjande för unga i områden med socioekonomiska utmaningar?"¹⁰ Det är en rapport som sammanställer forskningsresultat inom området. Kunskapsöversikten tas fram av Södertörns högskola i samverkan med Kulturrådet. Översikten är en del i de vetenskapliga lärresurser som produceras inom ramen för regeringsuppdraget "Läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier"¹¹

7. Fortsättningsvis i den här rapporten kommer "områden med socioekonomiska utmaningar" att användas. Kulturrådet följer statistikredovisande myndigheter som SCB och Boverket samt Statens Skolverk i val av områdesbenämning.

8. Kulturrådet, 2023a.

9. Kulturrådet, 2023a; Schultz Nybacka & Nordin, under publicering.

10. Schultz Nybacka & Nordin, under publicering.

11. Regeringsbeslut, 2020.

De två rapporterna belyser båda läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar, men utifrån olika perspektiv. Kulturrådet rekommenderar läsaren att ta del av båda rapporterna.

Båda rapporterna riktar sig till kommunanställda på alla nivåer i kommunen samt till läsfrämjande aktörer inom civilsamhälle och näringsliv. Rapporterna kan användas som stöd för planering, samverkan och genomförande av läsfrämjande insatser i kommunal verksamhet som på folkbibliotek, fritidsgårdar eller kulturhus, men också verksamhet som genomförs av civilsamhället.

Rapporterna publiceras som ett kunskapsstöd i samband med Kulturrådets utlysning av bidrag till folkbibliotek för läsfrämjande insatser.¹²

Rapportens syfte

Syftet med kunskapsunderlaget som presenteras i den här rapporten är att stärka kunskap om läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar med särskilt fokus på organisering, samverkan och delaktighet.

Kulturrådet har i tidigare rapportering visat hur samverkan på olika nivåer och mellan flera verksamheter är grundläggande för framgångsrikt kulturarbete med barn och unga.¹³ Myndigheten har även lyft vikten av att barn och unga är delaktiga i arbetet med planering och genomförande av läsfrämjande insatser.¹⁴ I det här kunskapsunderlaget belyser vi samverkan och delaktighet med särskild vikt på unga och områden med socioekonomiska utmaningar

För att få ett mer tydligt övergripande perspektiv, som inte begränsar sig till – samverkan mellan verksamheter som i praktiken utför de läsfrämjande insatserna samt delaktighet för och med unga i en specifik verksamhet – ser Kulturrådet att det är nödvändigt att också belysa organisering av läsfrämjande insatser. Det vill säga, belysa hur läsfrämjande insatser och metoder¹⁵, inklusive samverkan och delaktighet, kan organiseras. Till exempel hur insatser kan förberedas och planeras inför genomförande i ett specifikt geografiskt område eller i en kommun.

Rapportens datamaterial

Resultaten i rapporten baseras på analys av skriftlig rapportering och utvärdering av verksamhet samt dialoger med aktörer. Materialet kommer främst från:

- rapportering från statliga myndigheter, regioner och kommuner,
- beskrivningar av läsfrämjande metoder som publicerats av nationella och internationella aktörer,
- dialoger som genomförts av Kulturrådet med aktörer som arbetar med läsfrämjande.

12. Regeringsbeslut, 2023.

13. Se bland annat Kulturrådet, 2023a och Kulturrådet 2023b.

14. Se bland annat Andersson, 2015 och Kulturrådet, 2023a.

15. Benämningen metod används i den här rapporten i betydelsen: ett formaliserat, systematiskt, tillvägagångssätt för att genomföra läsfrämjande insatser.

Materialet i sin helhet belyser resultat utifrån beprövad erfarenhet av verksamhet i praktiken. Kulturrådet presenterar också aktörers egna beskrivningar av läsfrämjande metoder. Metoderna som presenteras har valts ut i en förstudie.¹⁶

Urvalet till dialogerna har främst gjorts via snöbollsurval.¹⁷ Kulturrådet har genomfört 15 dialoger. Tre av dessa har inte haft fokus på en specifik läsfrämjande metod utan genomförts med deltagare som, utifrån verksamhet på folkbibliotek, har ett brett perspektiv på läsfrämjande med barn och unga.

I alla dialoger har vi särskilt uppehållit oss vid delaktighet med målgruppen och erfarenheter av samverkan med andra aktörer. Deltagare i dialogerna har fritt, med hjälp av vissa stödfrågor, fått berätta om sina erfarenheter och sin verksamhet. Dialogerna har genomförts med en verksamhet i taget, med en eller två deltagare från respektive verksamhet. Samtalen har varat i cirka 1 timme. I vissa fall har det också ingått ett uppföljande samtal.

Avgränsning

Grunden för Kulturrådets läsfrämjande arbete ligger i en omfattande bidragsgivning.¹⁸ Myndigheten fördelar resurser till läsfrämjande arbete som en del av kulturpolitiken. Rapporten tar sig därför an läsfrämjande inom ramen för ungas kultur och fritid. I rapporten belyser vi alltså inte insatser eller metoder som används inom ramen för skola och undervisning av unga. Kulturrådet förespråkar samverkan mellan olika parter, mellan utbildningsverksamheter och kultur- och fritidsverksamheter samt mellan offentlig sektor, civilsamhälle och näringsliv.

Rapportens disposition

I rapportens olika kapitel belyser vi olika områden inom ramen för läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Rapporten kan läsas från pärm till pärm. Läsaren kan också, med fördel, läsa kapitlen utan inbördes ordning eller välja kapitel utifrån intresseområde.

I *detta inledande kapitel* finns två korta avsnitt. "Områden med socioekonomiska utmaningar" och "Kultur och fritid bland unga". I "Områden med socioekonomiska utmaningar" ges en kort beskrivning av boendesegregationen i Sverige och vilka indikatorer som används för att statistiskt beskriva områdets olika socioekonomiska status. I "Kultur och fritid bland unga" ger vi en kort sammanfattning utifrån insamlad statistik. Fokus placeras på vad unga som är utrikes födda och/eller unga som bor i områden med stora socioekonomiska utmaningar uppger att de gör på fritiden. Särskild vikt läggs på folkbibliotekens betydelse. Vi presenterar också exempel från kommuner om hur bibliotek kan anpassas till ungas behov. Avsnitten ger en övergripande orientering av områden med socioekonomiska utmaningar som företeelse, och av ungas fritidsvanor.

I *kapitel 2* går vi igenom vad som kan vara viktiga utgångspunkter i planering, genomförande och långsiktighet på strategisk och strukturell nivå. Särskilt kopplat till projekt eller uppdrag som genomförs i områden med socioekonomiska utmaningar. För att belysa detta använder Kulturrådet egna erfarenheter och exemplifierar från två av Kulturrådets egna bidragsprojekt, det pågående projektet "Bokstart" och det avslutade projektet "Kreativa platser".

16. För mer information om urval av läsfrämjande metoder se bilaga 1 denna rapport.

17. Snöbollsurvall innebär ett urval där Kulturrådet via olika kontakter och redan valda verksamheter letar sig fram till andra verksamheter som tas med i urvalet.

18. Kulturrådet, 2019a.

I *kapitel 3* belyser vi organisering av läsfrämjande arbete. Hur olika aktörer, med strategisk betydelse för det läsfrämjande arbetet, gemensamt kan arbeta för att utveckla läsfrämjande för en specifik målgrupp. Vi utgår från en modell framtagen och aktiv i Storbritannien och ett avslutat projekt i Tyskland. I kapitlet resonerar vi kring utgångspunkter för att integrera läsfrämjande arbete i lokalsamhället och understryker vikten av att ha kunskap om målgruppens livsvillkor, intressen och motivationsfaktorer.

I *kapitel 4* går vi igenom och exemplifierar strategier som kan användas för att arbeta med samverkan. I kapitlet sammanfattar vi också resultat från de dialogsamtal vi fört med olika verksamheter om utmaningar och framgångsfaktorer i samverkansarbete.

I *kapitel 5* går vi igenom olika modeller och metoder för att arbeta med delaktighet som rekommenderas av statliga myndigheter och organisationer. Vi sammanfattar också resultat från de dialogsamtal vi fört med olika verksamheter om utmaningar och framgångsfaktorer när det gäller delaktighet i relation till läsfrämjande arbete med målgruppen unga.

Kapitel 6 skiljer sig från de övriga kapitlen i den bemärkelsen att avsnitten bygger på dialog med representanter från verksamheter som ger sina erfarenheter på en läsfrämjande metod som de arbetar med. I det här kapitlet förankras tidigare mer teoretiska resonemang i praktiken. Här får vi olika exempel på hur verksamheter och aktörer arbetar med organisering, samverkan och delaktighet. Kapitlet kan läsas för sig som ett avsnitt som beskriver goda exempel eller som en komplettering av de teoretiska avsnitten för att få syn på hur arbete med organisering, strategier, samverkan och delaktighet kan genomföras i praktiken.

I *kapitel 7* summerar vi rapportens fynd och presenterar Kulturrådets rekommendationer för genomförande av läsfrämjande insatser för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar.

Områden med socioekonomiska utmaningar

Områden med socioekonomiska utmaningar beräknas utifrån ett socioekonomiskt index som Statistiska centralbyrån, SCB, har tagit fram. Det är ett sammanvägt index som baseras på tre indikatorer: Andel personer med låg ekonomisk standard, andel personer med förgymnasial utbildning och andel personer som har haft ekonomiskt bistånd i minst tio månader och/eller har varit arbetslösa längre än sex månader.¹⁹ Det socioekonomiska indexet är utgångspunkt för klassificering av de områdestyper som finns inom ramen för regionala statistikområden:

- Områdestyp 1 – områden med stora socioekonomiska utmaningar.
- Områdestyp 2 – områden med socioekonomiska utmaningar.
- Områdestyp 3 – socioekonomiskt blandade områden.
- Områdestyp 4 – områden med goda socioekonomiska förutsättningar.
- Områdestyp 5 – områden med mycket goda socioekonomiska förutsättningar.

Områdestyp 1 och områdestyp 2 går in under samlingsbegreppet områden med socioekonomiska utmaningar.²⁰ Ju högre socioekonomiskt index i ett område, desto sämre är de socioekonomiska förutsättningarna.

19. statistikdatabasen.scb.se – Socioekonomiskt index.

20. statistikdatabasen.scb.se – Socioekonomiskt index.

Boendesegregationen i Sverige har ökat sedan 1990-talet. Enligt Boverket beror det på ökade ekonomiska skillnader och att Sverige under samma period fått en annan befolkningsmässig sammansättning.²¹ Boverket skriver; "det finns en tydlig samvariation mellan områden som domineras av hushåll med låga inkomster och hushåll med utländsk bakgrund".²² Detta är områden där även olika grad av socioekonomiska utmaningar kan identifieras.

Boendesegregation är inget storstadsfenomen utan återfinns i kommuner över hela Sverige. Mer än hälften av Sveriges kommuner hade år 2020 ett eller flera områden med socioekonomiska utmaningar. Nästan en tredjedel av kommunerna hade ett eller flera områden med mycket goda socioekonomiska förutsättningar.²³

Även om socioekonomiska utmaningar inte enbart är ett storstadsfenomen finns flera förorter till större städer i Sverige som definieras som områden med socioekonomiska utmaningar. Förorten är dock inte en entydig plats, utan en plats som blir till i samhällsdebatten för olika ändamål. Berättelser om förorter är oftast problemorienterade även om problemformuleringen har skiftat från ett fokus på "utländsk bakgrund" till ett fokus på "utsatthet" över tid.²⁴

Dock är de reella sakförhållandena likartade idag som i slutet av 1900-talet: höga nivåer av arbetslöshet, ekonomiskt biståndsmottagande och låg genomströmning i utbildning. Även om målet att bryta segregationen har funnits länge har det inte uppnåtts, snarare har det gått i motsatt riktning.²⁵

Hur socioekonomiskt index fördelar sig på olika områden i Sverige går att ta reda på genom olika statistikverktyg, till exempel "Segregationsbarometern" som Boverket tillhandahåller.²⁶ Hur fördelningen av socioekonomiskt index ser ut i olika skolor går att ta reda på genom "Berättarministeriets skolkarta" som Berättarministeriet tillhandahåller.²⁷

I arbete med läsförbättrings insatser kan kommuner, verksamheter och organisationer med hjälp av eget datamaterial eller med hjälp av olika statistikverktyg, identifiera relevanta områden. I Segregationsbarometern och i Berättarministeriets skolkarta används statistik från Statistiska centralbyrån, SCB. Kulturrådet rekommenderar kommuner och andra verksamheter att använda den data och de verktyg som finns tillgängliga.

Kultur och fritid bland unga

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF, publicerade 2023 en rapport om unga, 16–25 år, och deras fritidsaktiviteter.²⁸ Rapporten bygger på enkätdata från unga mellan 16–25 år som har svarat på frågor om kultur- och fritidsvanor.

I MUCF:s rapport klargörs att unga som är utrikes födda, som bor i områden med socioekonomiska utmaningar eller som har en funktionsnedsättning, i större utsträckning möter hinder för sin fritid.²⁹

21. boverket.se – Boendesegregation i Sverige.

22. boverket.se – Boendesegregation i Sverige.

23. boverket.se – Boendesegregation i Sverige.

24. Roelofs & Salonen, 2019.

25. Roelofs & Salonen, 2019, s. 8.

26. segregationsbarometern.boverket.se – Segregationsbarometern.

27. berättarministeriet.se – Nationell skolkarta.

28. Myndighetens för ungdoms – och civilsamhällesfrågor, 2023.

29. Myndigheten för ungdoms – och civilsamhällesfrågor, 2023.

Resultaten i rapporten visar att unga som är utrikes födda och unga som bor i områden med stora socioekonomiska utmaningar besökt både religiösa byggnader och fritidsgårdar i större utsträckning än inrikes födda unga och unga som bor i andra områdestyper. De besöker bibliotek och läser i högre utsträckning jämfört med inrikes födda unga och i lika stor utsträckning som unga som bor i områden med god socioekonomi. Andelen som lyssnat på ljudböcker eller poddar är däremot lägre.³⁰ Samtidigt visar resultat från internationella undersökningar som PIRLS³¹ och PISA³² att skillnaden i läsförmåga bland elever i Sverige ökar mellan de grupper av elever som presterar bäst respektive sämst. Dessa skillnader har en stark koppling till socioekonomisk bakgrund.³³ För att förstå mer om hur dessa resultat, från olika typer av undersökningar, relaterar till varandra behövs fördjupad kunskap om hur, vad och varför unga läser.

I rapporten från MUCF görs tolkningen att "tillgången till biblioteken kan ha en kompensatorisk effekt på läsningen för utrikes födda unga och unga som bor i områden med mycket stora socioekonomiska utmaningar".³⁴

MUCF understryker vidare att det behöver ske en utveckling av verksamheter och metoder som bidrar till att unga – oavsett ekonomiska möjligheter, funktionsförmåga, könstillhörighet eller språkliga och kulturella preferenser – får kraft att möta samhället utifrån sina egna villkor.³⁵

Lokal kunskap om unga och bibliotek

I Botkyrka kommun gjordes under 2022–2023 en läsandeutredning.³⁶ I utredningen presenteras bland annat resultat för läsning och förslag på stärkta läsfrämjande insatser för unga i Botkyrka. I utredningen rekommenderas att bibliotekens programutbud kompletteras med ett förstärkt utbud till äldre barn och ungdomar som knyts ihop i ett strategiskt läsfrämjande arbete i samverkan med andra aktörer, exempelvis fritidsgårdar, skola, skolbibliotek och arbetsmarknad. Man föreslår att ett fortsatt arbete med insatser för äldre barn och ungdomar även bör rymma anpassningar av biblioteksrummet.³⁷

I Malmö stad gjordes under 2023 en utvärdering med 120 unga, 16–19 år som arbetade under sommaren 2023 som läsambassadörer på biblioteken i Malmö.³⁸ De unga kommer från olika delar av Malmö, har olika kulturell och språklig bakgrund och olika könstillhörighet. Utvärderingen handlade bland annat om hur biblioteken kan nå de unga på ett bättre sätt. Resultaten från utvärderingen visar bland annat att de unga önskar att biblioteken är mer välkomnande, att det finns aktiviteter på biblioteken som inte enbart är bokrelaterade och att det finns ung personal på biblioteken som har olika bakgrund och pratar flera språk. De deltar gärna i olika lästävlingar som handlar om läsning, skriva novell eller framföra egen poesi.³⁹

30. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, 2023.

31. Skolverket, 2023c.

32. Skolverket, 2023b.

33. Se bland annat Skolverket, 2023a.

34. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, 2023, s. 57.

35. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, 2023.

36. Botkyrka kommun, 2023.

37. Botkyrka kommun, 2023.

38. digiteket.se – Läsambassadörer om biblioteken.

39. digiteket.se – Läsambassadörer om biblioteken.

Bristfällig kunskap om tillgänglig läsning för alla

Kulturrådet har haft svårt att hitta praktiker som utanför skolan arbetar med läsfrämjande insatser och metoder specifikt för unga med flerspråkighet och/eller funktionsnedsättning, som även bor i områden med socioekonomiska utmaningar. En del material finns om arbete med tillgänglighet inom ramen för biblioteksverksamhet. Vi kommer att beröra frågan begränsat i det här avsnittet.

Att tillgängliggöra läsning för alla är en viktig del i det läsfrämjande arbetet. I MUCF:s rapport visar resultaten att unga med funktionsnedsättning går till bibliotek och läser i lägre utsträckning än unga utan funktionsnedsättning.

I Kulturrådets kartläggning från 2023 om barns och ungas läsning framkommer att alla barn och unga inte alltid får läsfrämjande insatser utifrån sina förutsättningar. Detta gäller bland annat flerspråkiga unga och unga med funktionsnedsättning.⁴⁰

I den här rapporten fokuserar vi framför allt på gruppen unga 13–25 år i områden med socioekonomiska utmaningar. Inom den gruppen finns bland andra flerspråkiga unga och unga med funktionsnedsättning. De statistiska resultaten bryts dock inte ner till resultat som säger något om läsning för gruppen unga i områden med socioekonomiska utmaningar med särskilt fokus på flerspråkiga unga eller unga med funktionsnedsättning.

Flerspråkiga barn och unga

I en kunskapsöversikt utgiven av Regionbibliotek Stockholm om biblioteksverksamhet för barn och unga skriver författarna att det är svårt att hitta forskningsstudier som handlar om biblioteksverksamhet för flerspråkiga barn och unga.⁴¹ Av den verksamhet som finns på biblioteken riktar sig en stor del gentemot yngre barn och deras familjer. Detta för att tidigt stötta barnens språkutveckling. Utmaningar som identifieras för arbetet med flerspråkiga barn och unga i biblioteksverksamhet är:

”begränsat utbud av litteratur på vissa språk och bibliotekariers svårigheter att bedöma böckers relevans när de inte själva talar det aktuella språket.”⁴²

I Kulturrådets kunskapsöversikt från 2024, om läsfrämjande och unga i områden med socioekonomiska utmaningar, refererar författarna till forskning som visar att socioekonomiska villkor också avgör språkförmågans villkor.⁴³

Kunskap om läs- och skrivsvårigheter

Specialpedagogiska skolmyndigheten uppger att generella läs- och skrivsvårigheter inbegriper alla som har svårt att läsa och skriva oavsett orsak. Svårigheten förekommer hos cirka 20–25 procent av befolkningen. Enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten kan svårigheter med läsning och skrivande orsakas av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, kognitiva svårigheter, bristfällig undervisning, för lite övning, annat modersmål och hörsel- eller synnedsättning. Generella läs- och skrivsvårigheter kan i vissa fall tränas bort med relevant läs- och skrivträning samt rätt anpassningar.⁴⁴

40. Kulturrådet, 2023a.

41. Sandin & Berge Kleber, 2024.

42. Sandin & Berge Kleber, 2024, s. 76.

43. Schultz Nybacka & Nordin, under publicering.

44. spsm.se – läs- och skrivsvårigheter.

Specifika läs- och skrivsvårigheter utgörs av dyslexi som är en funktionsnedsättning i hjärnans fonologiska system, vilket uttrycker sig i svårigheter att lära sig att läsa, stava och förstå en skriven text. Det är en ärftlig funktionsnedsättning som förekommer hos cirka fem till åtta procent av befolkningen. Dyslexi förekommer ofta samtidigt med andra funktionsnedsättningar, exempelvis adhd, dyskalkyli och språkstörning.⁴⁵ Dyslexi kan inte tränas bort men genom relevanta insatser kan hinder förebyggas och reduceras.⁴⁶

Oavsett om läsnedsättning orsakats av generella eller specifika läs- och skrivsvårigheter är det relevant att koppla ihop läsnedsättning med tillgänglig läsning och tillgängliga medier. Genom anpassningar och olika läsverktyg kan läsning tillgängliggöras utifrån varje läsares förutsättningar.⁴⁷

I vilken utsträckning dessa funktionsnedsättningar påverkar läsning och läsutveckling bland unga i områden med socioekonomiska utmaningar går inte att uttala sig om. Däremot finns forskning som visar att det kan vara svårt att komma till klarhet med om svårigheter med läsning och skrivning grundar sig i dyslexi eller i tillägnandet av ett andraspråk.⁴⁸ I en forskningsartikel om under- och överidentifiering av dyslexi hos tvåspråkiga menar forskaren att det "finns klara indikationer på att skolan och andra berörda instanser behöver ökad kunskap om och förståelse för vad dyslexi – liksom tvåspråkig utveckling och lärande på ett andraspråk – kan innebära."⁴⁹

I arbetet med den här rapporten har Kulturrådet inte hittat några verksamheter utanför skolan som dokumenterat läsfrämjande metoder särskilt inriktade mot unga med funktionsnedsättning i områden med socioekonomiska utmaningar.

Forskningsstudier utgår ofta från vilken typ av funktionsnedsättning som användare av olika medier har men tar sällan hänsyn till socioekonomiska faktorer. De få studier som även undersökt socioekonomiska faktorer visar att dessa faktorer har inverkan på hur medierna används.⁵⁰

Tillgänglighet på bibliotek

I en kunskapsöversikt publicerad av Kulturrådet om kognitiv tillgänglighet på bibliotek skriver författarna att bristande kognitiv tillgänglighet inte alla gånger åtgärdas. "Trots att problembilden är känd och kan åtgärdas med enkla metoder sker få konkreta förbättringar."⁵¹

I kunskapsöversikten tydliggörs att personal på bibliotek upplever ett starkt behov av ökad kompetens inom området. Även i kunskapsöversikten från Regionbibliotek Stockholm 2024, samt i en kunskapsöversikt av Centerwall och Hagberg, refereras till studier i vilka bibliotekarier uttrycker behov av mer utbildning och kompetensutveckling inom området.⁵² Detta skrivs fram som en viktig anledning till att särskild programverksamhet för barn med funktionsnedsättning inte genomförs oftare.⁵³

45. spsm.se – läs- och skrivsvårigheter.

46. Centerwall & Hagberg, 2023.

47. Centerwall & Hagberg, 2023.

48. Hedman, 2010.

49. Hedman, 2010, s. 63.

50. Sandin & Berge Kleber, 2024.

51. Johansson & Larsdotter, 2019, s. 9.

52. Sandin & Berge Kleber, 2024; Centerwall & Hagberg, 2023.

53. Centerwall & Hagberg, 2023.

De rekommendationer som lämnas i översikten från Kulturrådet är att våga pröva olika insatser eller åtgärder. Prövandet kan ske småskaligt, utforskande och experimentellt. Helst i samverkan med hela personalgruppen som gemensamt kan diskutera och utbyta erfarenheter.⁵⁴

Kort sammanfattat rekommenderar författarna av rapporten ett utvecklingsarbete med kognitiv tillgänglighet enligt följande:

- börja med de enkelt avhjälpna hindren,
- börja göra något, testa och försök igen – Samverka,
- enkla metoder kan ge bra underlag,
- bygg upp en kunskapsbas,
- stödjande aktiviteter under en uppbyggnadsfas,
- stöd och kompetensutveckling,
- skapa ett enkelt inventeringsunderlag,
- beskriv kognitivt tillgängliga evenemang,
- boverket bör förtydliga de kognitiva tillgänglighetskraven.⁵⁵

En del material finns alltså om arbete med tillgänglighet inom ramen för biblioteksverksamhet. Kunskapsområdet är dock omfattande och Kulturrådet ser ytterligare behov av att sammanställa och sprida kunskap inom ramen för kultur och bibliotek om:

Läsfrämjande insatser, metoder och tillgängliga medier för unga med flerspråkighet och/eller funktionsnedsättning och då specifikt för grupper som bor i områden med socioekonomiska utmaningar.

54. Johansson & Larsdotter, 2019.

55. Johansson & Larsdotter, 2019, s. 10–11.

2. Erfarenheter från Kulturrådet

Kulturrådet främjar läsning med många olika bidrag och insatser. Vi har identifierat två av våra bidragsprojekt som särskilt relevanta i arbetet med att skapa en modell för kommande projekt med läsfrämjande insatser för och med unga, 13–25 år, i områden med socioekonomiska utmaningar. Båda bidragen har ett tydligt fokus på samverkan och delaktighet. Båda bidragen verkar också, i olika utsträckning, i områden med socioekonomiska utmaningar.

Det ena bidraget, *Bokstart*, är ett pågående bidrag som riktar sig till målgruppen barn 0–3 år och deras föräldrar med syfte att stimulera språkutveckling. Det andra bidraget, *Kreativa platser*, är ett avslutat bidrag som främjade lokala kulturprojekt som drevs utifrån de boendes intressen och behov.

Nyckelfaktorer som lyfts fram i arbetet med de båda bidragen är: goda relationer med målgruppen, flera parter som arbetar gemensamt med genomförande, lokal förankring och tydlig samverkan mellan stat, region och kommun, så kallad flernivåsamverkan. Nedan sammanfattar vi innehållet i kapitlet i punktform.

Sammanfattande punkter

- Vid bidrag till kommuner för implementering av nya metoder är det en framgångsfaktor att bidrag också ges för att planera genomförande och samverkan innan de sökande ansöker om bidrag för praktisk implementering.
- Vid pilotverksamhet behövs ett utforskande arbete för att göra lokala anpassningar av metoder. Det gäller även vid användandet av redan beprövade metoder.
- Förtroendefulla relationer, delaktighet och tillit är viktiga förutsättningar i utvecklingsarbetet med målgrupper vid implementering av nya projekt. Inte minst i områden med socioekonomiska utmaningar.
- För att nå ut med information bör den anpassas till lokala förutsättningar och informationsmaterial ska finnas på flera språk.
- Om kommuner är huvudansvariga och bidrag ges av staten är det viktigt att förtydliga ansvar och roller mellan kommun, stat och region. Det gäller också för samverkan mellan kommun och civilsamhälle.
- En betydelsefull framgångsfaktor vid statligt riktade bidrag är att Kulturrådet kompletterar ekonomiskt stöd med främjande stöd i form av vägledning, kunskapsmaterial och förutsättningar för nätverkande.
- Det är centralt att en insats hittar sin förankring i det lokala sammanhanget, att kommuner prioriterar arbetet och att satsningen har en tydlig syftesformulering som klargör inriktningen och undviker satsningar utan långsiktiga mål.

Bokstart

Kulturrådets satsning "Bokstart" startade som pilotverksamhet med tre städer och två regioner i glesbygd år 2014 och år 2015. I vissa av piloterna var målgruppen föräldrar med barn mellan 0–3 år i "utsatta bostadsområden".⁵⁶ Bokstart syftar till att stimulera språkutveckling hos barn. Insatsen

56. Kulturrådet, 2020a.

riktar sig till vårdnadshavare och vuxna i små barns närhet och innebär ett arbete med läsfrämjande insatser till hela familjen.

Bokstart blev ett regeringsuppdrag år 2017. Uppdraget permanentades år 2020. 2022 breddades uppdraget genom att ett nytt, bredare uppdrag kopplades till Bokstart. Det bredare uppdraget handlade om att nå föräldrar med information om vikten av tidig språkstimulans. Inom ramen för Bokstart finns år 2023 bidrag, främjande insatser via webbplatsen bokstart.se och informations-satsningar genom förskola och barnhälsovård i samverkan med Skolverket, Socialstyrelsen och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF.

När Bokstart introducerades i Sverige av Kulturrådet var metoden redan en internationellt beprövad och beforskad metod.⁵⁷ Satsningen byggde på två kartläggningar om samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård som regionbiblioteket i Halland publicerat.⁵⁸ Det betyder att pilotprojekten hade en förhållandevis tydlig ram att förhålla sig till i sin utveckling av arbetsformen. Upplägget för pilot-verksamheten var närmast inspirerat av "Bogstart" i Danmark.

Den centrala utgångspunkten för pilotverksamheten var att läsfrämja genom bokgåvor via hem-besök av bibliotekarier.⁵⁹ Bokstart som metod och arbetsform har sedan dess vuxit och utvecklats i Sverige och många kommuner arbetar framgångsrikt med Bokstart idag. Utöver de finansiella medel som kan sökas bidrar Kulturrådet med inspirationsmaterial till föräldrar och kunskapsunderlag till professionella. Kulturrådet skapar också möjlighet till erfarenhetsutbyte genom digitala och fysiska mötesplatser.⁶⁰ Sedan 2020 är satsningen en permanent del av Kulturrådets verksamhet. Målet med Bokstart är att:

- "stärka föräldrar i deras betydelsefulla roll,
- utveckla samverkan mellan folkbibliotek, barnhälsovård och förskola samt med familjen,
- öka, och sprida, kunskap om små barns språk- och läsutveckling".⁶¹

De villkor som gäller för att söka bidrag för bokstartsprojekt är att huvudsökande ska vara folk- eller regionbibliotek i den kommun eller region som ansöker. Projektet ska drivas i samarbete med minst två aktörer. Minst en av dessa ska vara barnhälsovård eller förskola. Den huvudsökande, alltså biblioteket, är primärt ansvarig i projektet.⁶²

En viktig del i sökprocessen för bokstartsbidrag är att ansökan är uppdelad i två delar; bidrag till språk nätverk och utvecklingsbidrag. Språk nätverket söks som ett första steg, för att bygga upp den samverkan som behövs för att söka utvecklingsbidraget.⁶³ När aktörerna har sitt språk nätverk på plats kan ansökan om utvecklingsbidrag göras. Den här formen av tvåstegsansökan är en framgångsfaktor för planering och genomförande. Det främjar kommunernas möjligheter att etablera god samverkan innan projektet startar.

57. Kulturrådet, 2020a.

58. Kulturrådet, 2020a.

59. Kulturrådet, 2020a.

60. Bokstart.se – Bokstart.

61. Kulturrådet, 2020a, s. 9.

62. Kulturrådet, 2020a.

63. kulturadnet.se – Bokstart.

Det finns inte några specifika riktlinjer för vilka metoder som bör användas. I pilotverksamheten var hembesök den metod som främst testades inom Bokstart. Fortfarande idag är hembesök något som många använder. Hembesöken görs av bibliotekarierna och barnhälsovård tillsammans, eller var för sig. Forskning visar att upprepade insatser för och möten med en familj bidrar till goda resultat.⁶⁴ Bokstart har, som nämndes tidigare, efter perioden med pilotverksamhet, öppnat upp för andra metoder än hembesök. Enskilda samtal ska dock alltid ingå i metoden och kan ske hos olika aktörer, vid olika tillfällen. Exempel på enskilda samtal i olika sammanhang är inskolningssamtal och språksamtal i förskola och föräldraskapsstöd. Både allmänna och riktade insatser är betydelsefulla.

Kulturrådet har idag riktlinjer och bedömningsgrunder för Bokstarts utvecklingsbidrag som ett stöd för sökande. Bedömningsgrunderna bygger på de framgångsfaktorer som blev ett resultat i kartläggningen "Bokstart Sverige" som Kulturrådet publicerade år 2020.⁶⁵ Vid en ansökan om bidragsmedel bedömer Kulturrådet ansökan enligt nedanstående bedömningsgrunder:

- "bygger på ett familjecentrerat arbetssätt som riktar sig till barn i åldern 0–3 år och vuxna i deras närhet,
- stärker vårdnadshavare i deras roll för barnens språk- och läsutveckling,
- möjliggör det individuella mötet – med utgångspunkt i det enskilda barnet och familjens behov och förutsättningar,
- bygger på sektorsövergripande och hållbar samverkan mellan folkbibliotek, barnhälsovård och förskola,
- medverkar till att öka och sprida kunskap om små barns språkutveckling,
- möjliggör för engagemang och delaktighet hos de som projektet riktar sig till,
- har en långsiktig vision och plan för fortsatt arbete efter satsningens slut,
- utmärks av ett utvecklande och lärande förhållnings- och arbetssätt,
- deltar i ett erfarenhetsutbyte och kunskapsspridning utifrån sina lärdomar".⁶⁶

Vikten av att etablera relationer och samverkan

I den kartläggning och analys av Bokstart som gjordes på uppdrag av Kulturrådet 2020 framkommer bland annat att det är det individuella mötet som utgör kärnan i Bokstart. Möjligheten att etablera relationer tillskrivs framför allt hembesöken.⁶⁷

"Det är den förtroendefulla relationen som etableras som skapar förutsättningar för att nå ut med Bokstarts budskap".⁶⁸

I kartläggningen lyfter också utredarna vissa utmaningar med hembesöken. Många aktörer, men inte alla, tillskriver hembesöken stor betydelse för att Bokstart ska få effekt. Samtidigt beskrivs hembesöken som resurskrävande. Många projekt i kartläggningen står inför frågan att hitta andra mer resurseffektiva sätt för att kunna expandera Bokstart och göra verksamheten mer långsiktig.⁶⁹

64. Kulturrådet, 2020b.

65. Kulturrådet 2020a.

66. kulturradet.se – Bokstart, bedömningsgrunder.

67. Kulturrådet, 2020a.

68. Kulturrådet, 2020a, s. 51.

69. Kulturrådet, 2020a.

I kartläggningen konstaterar utredarna vidare att Bokstart ditintills nått väldigt få barn i absoluta tal och att andra angreppssätt behöver utforskas. Den lokala anpassningen av arbetets utformning är viktig och lyfts fram som en framgångsfaktor i analysen som görs i kartläggningen. Samtidigt visar analysen möjliga fördelar som kan vinnas om bokstartarbetet får en tydligare gemensam och nationell profil. Utredarna menar att det ena inte behöver utesluta det andra. Snarare behöver det finnas utrymme för lokal anpassning inom en övergripande ram som är given.⁷⁰

En viktig slutsats från kartläggningen om Bokstart är att kommuner och regioner själva behöver prioritera arbetet och skjuta till resurser för att Bokstart ska spridas i större skala. Utredarna rekommenderar också ett förtydligande gällande roller och ansvar mellan stat, kommun och region i arbetet med Bokstart.⁷¹

I dialog med regional biblioteksverksamhet och med representanter inom kommunala bokstart-satsningar har Kulturrådet tagit fram rekommendationer som förtydligar och beskriver samverkan och roller och ansvar för stat, region och kommun. Rekommendationerna kan fungera som stöd och vägledning i arbetet med Bokstart. Det är många olika delar som ska hanteras i arbetet med Bokstart. Övergripande innebär Kulturrådets rekommendationer att den nationella (statliga) nivån ansvarar för ett ramverk för riktlinjer, bidragsfördelning, strategisk samverkan, kunskapsspridning och uppföljning. Den regionala nivån ansvarar samordning och stöd till kommuner och kommunerna ansvarar för det praktiska genomförandet. Stat och region tar ett gemensamt ansvar för att ordna sammanhang för nationell kunskapsdelning och kompetensutveckling medan kommunerna tar ansvar för att delta i dessa sammanhang och dela sina erfarenheter med varandra.⁷²

Kreativa platser

År 2019 publicerade Kulturrådet en rapport om genomförda insatser inom ramen för uppdraget "Kreativa platser".⁷³ Kreativa platser skiljer sig från Kulturrådets övriga bidrag på några centrala punkter:

- "bidraget riktade sig till både ideella och professionella utövare,
- bidraget hade ett tydligt lärande perspektiv,
- bidraget hade ett lokalt fokus".⁷⁴

Uppdraget Kreativa platser arbetades fram med satsningen "Creative people and places" som modell. Creative people and places har genomförts framgångsrikt i Storbritannien sedan 2013 och administreras av Arts Council England. Satsningen riktar sig till områden i England där engagemanget för kreativitet och kultur ligger betydligt under det nationella genomsnittet. Satsningen finansieras av nationella fonder, främst lotteriverksamhet. De som finansieras är partners i samverkan, i lokala områden. Syftet är att ge de boende möjlighet att bestämma vilken typ av kreativ verksamhet de vill ha i sitt lokala område.⁷⁵

70. Kulturrådet, 2020a.

71. Kulturrådet, 2020a.

72. För en mer detaljerad beskrivning se kulturradet.se- Bokstart, roller och ansvar på statlig, kommunal och regional nivå

73. Kulturrådet, 2019b.

74. Kulturrådet, 2019b, s. 7.

75. artscouncil.org.uk – Arts Council England.

Genom uppdraget Kreativa platser fördelade Kulturrådet mellan 2016–2018 bidrag i tre omgångar till lokala kulturprojekt som drevs utifrån de boendes intressen och behov. Bidraget gick till kulturutövare i samverkan. Från regeringens sida var det en satsning för att stärka det civila samhället. Därför beslöt Kulturrådet att huvudsökande skulle vara aktörer från civilsamhället. Kommunala verksamheter kunde ingå i partnerskapet men inte stå som huvudmän i ansökan. Delaktighet och tillit var viktiga utgångspunkter för satsningen.

Ett övergripande resultat som presenterades är att det lokala föreningslivet och nyckelpersoner spelar stor roll för projektens förutsättningar att verka i området. Ett annat är att projektledare i flera projekt uppger att det har varit en fördel att ha med kommunens nätverk i verksamheten.⁷⁶ Bara enstaka projekt har fortsatt efter att bidragsperioden avslutades 2018. Flera projekt har dock varit grogrund för etablering av andra verksamheter som drivs av civilsamhällets aktörer idag.

Inför arbetet med bidraget Kreativa platser i Sverige genomförde Kulturrådet 25 informationsträffar runt om i landet. Myndigheten tog även fram en guide om bidraget och ansökningsprocessen för sökande. Informationsblad om bidraget översattes till de 20 vanligaste språken i Sverige och till de fem nationella minoritetsspråken. Viktiga utgångspunkter för kommunikationen om bidraget och i arbetet med återrapporteringen var att Kulturrådet bedrev uppsökande verksamhet och hade ett öppet och inkluderande språkbruk. I arbetet med att bedöma ansökningar fokuserades särskilt på projektens delaktighetsperspektiv. Bland annat bedömdes om sökande hade gjort en grundlig förundersökning, om de hade lokal förankring och om idén omfattade utveckling av området och inte begränsade sig till utveckling av projektet.⁷⁷

Ett tydligt tema i den sammanställning och analys av uppdraget Kreativa platser som Kulturrådet publicerade 2019, var att det som gav kraft i flera projekt var upplevelsen av att "äga sin egen berättelse" och "att kunna bemöta samhället på egna villkor".⁷⁸

Samverkan, kittet som gör skillnad

I ansökningskriterierna för bidrag från Kreativa platser ingår krav på att projekten söker bidraget tillsammans, i ett jämbördigt partnerskap som består av minst tre organisationer. Anledningen är tanken om att samverkan är en förutsättning för långsiktighet. Ett annat villkor för att ansöka om bidrag från Kreativa platser var att det bland de samverkande organisationerna skulle finnas en kulturaktör och en lokal aktör. I redovisningen av Kreativa platser skriver Kulturrådet:

"Detta sammanför olika kompetenser, perspektiv och nätverk och förhoppningsvis uppmuntrar projektet till nya arbetssätt för att öka deltagande och engagemang".⁷⁹

I Kulturrådets redovisning av uppdraget Kreativa platser tydliggörs att de aktuella projekten har kunnat ta tillvara befintliga resurser som redan fanns i området och använt dessa mer effektivt genom samverkan i och utanför partnerskapen.⁸⁰ Bland de projekt som fått bidrag genom Kreativa platser finns flera exempel där projekten integrerar sina aktiviteter med ordinarie verksamhet på bibliotek, studieförbund, fritidsgårdar, folketshus och andra verksamheter. I redovisningen menar man att detta kan medföra att dessa verksamheter når nya målgrupper.

76. Kulturrådet, 2019b, s. 7.

77. Kulturrådet, 2019b.

78. Kulturrådet, 2019b, s. 55.

79. Kulturrådet, 2019b, s.11.

80. Kulturrådet, 2019b.

Lokala verksamheter och aktörer som exempelvis skolor, bibliotek, idrottsföreningar och privata aktörer är också till stor hjälp för projekten genom att erbjuda tillgång till lokaler och sprida information.

I mars 2018 anordnade Kulturrådet en återträff med de projekt i Stockholm som fått bidrag genom Kreativa platser. Fokus för återträffen var praktiskt erfarenhetsutbyte.⁸¹ I de diskussioner som hölls lyftes bland annat:

- att samverkan med kommunerna kan främja långsiktighet,
- en önskan om att kommunen skulle bidra med mer resurser till deras verksamhet och även ta över en del av finansieringen efter Kreativa platser,
- att studieförbunden är en möjlighet att bedriva verksamhet i form av studiecirkel.⁸²

Kulturrådet skriver i sin rapport från 2019 att Kreativa platser ses som en språngbräda för att göra kulturen tillgänglig för fler, så kallat "breddat deltagande". I det fortsatta arbetet med breddat deltagande skriver Kulturrådet att tonvikt ska läggas på ungas villkor och perspektiv.

De slutsatser som presenteras i rapporten från 2019 kan relateras till forskningsresultat som visar att kulturinsatser i specifika områden kan stärka lokal gemenskap och en känsla av stolthet för sitt område. Det kan också bidra till att invånare i ett visst område, genom kulturen, kan föra upp frågor på den lokala politiska agendan.⁸³ Forskning visar också på vissa risker. Om de politiska motiven till att satsa på kultur i utsatta områden blir ett svar för att möta ojämlikhet utan att i grunden förändra de villkor som skapar ojämlikhet, kan insatserna i förlängningen reproducera utsatthet.⁸⁴

81. Kulturrådet, 2019b.

82. Kulturrådet, 2019b, s. 56.

83. sverigesradio.se – Kulturnytt.

84. sverigesradio.se – Kulturnytt.

3. Internationell utblick

Arbetet med läsfrämjande modeller, metoder och insatser är ett internationellt pågående arbete. Olika länder har olika förutsättningar för att bedriva arbetet. Beroende på vilka olika roller som tas av stat, region, kommun, civilsamhälle och näringsliv skapas olika förutsättningar för samhällsfrämjande arbete, däribland det läsfrämjande arbetet. Kulturrådet har tagit fram exempel på läsfrämjande arbete i Europa. Vi har valt exempel där insatsen inte nödvändigtvis sker inom ramen för skolan, där insatsen är dokumenterad och utvärderad samt har till syfte att vara strategisk. Exempelen handlar om läsfrämjande insatser kopplade till områden med socioekonomiska utmaningar och unga i socioekonomisk utsatthet.

För att hitta relevanta internationella insatser har Kulturrådet inledningsvis kommunicerat med EU-read, som är en sammanslutning av europeiska organisationer för främjande av läsning grundad år 2000.⁸⁵ Vi har också kommunicerat med andra statliga kulturverksamheter i Kanada, Norge och Storbritannien.

I kapitlet ger vi exempel på läsfrämjande arbete i Storbritannien och i Tyskland. Båda länderna både liknar och skiljer sig åt i jämförelse med Sverige när det kommer till förutsättningar för genomförande av läsfrämjande insatser. De tillvägagångssätt som tas upp i det här kapitlet kan bidra till en djupare förståelse för olika aspekter av arbetet med läsfrämjande insatser. Exempelen ska inte betraktas som modeller som i sin helhet är direkt överförbara till en svensk kontext.

Nyckelfaktorer i de exempel som presenteras i det här kapitlet är att läsfrämjande arbete bör ha en bred förankring lokalt. Vidare att läsfrämjande insatser ska bygga på kunskap om målgruppens perspektiv och livsstil. Nedan sammanfattar vi kapitlets innehåll i punktform.

Sammanfattande punkter

- God kunskap om målgruppens livsvillkor och perspektiv samt motivering av målgruppen är centrala områden i utformandet och genomförandet av läsfrämjande insatser.
- Bättre resultat och effekt går att uppnå om det läsfrämjande arbetet bedrivs i ett avgränsat demografiskt område med en definierad målgrupp.
- Det läsfrämjande arbetet bör genomsyra hela det lokala samhället.
- Mellan samverkande parter ska det finnas en gemensam agenda.
- Samverkan behöver ske sektorsövergripande och inkludera engagemang från det lokala samhället.
- Långsiktiga läsfrämjande insatser som ger effekt kräver organisering och ledning på strategisk nivå.

National Literacy Trust, Storbritannien

National Literacy Trust, NLT, grundades 1992, och är en organisation inom civilsamhället som verkar för främjande av litteracitet⁸⁶ i Storbritannien. De arbetar för att förbättra läsförståelsen, skrivförmågan och den allmänna läsvanan hos barn, unga och vuxna. "Place-based Literacy Hubs" är

85. euread.com

86. Från engelskans "literacy" betyder läs- och skrivkunnighet.

deras utvärderade modell för lokalt läsfrämjande arbete. Inom ramen för modellen samarbetar de med skolor, bibliotek, företag och andra intressenter för att främja litteracitet på lokal nivå.

Stiftung Lesen, Tyskland

Stiftung Lesen är en organisation inom civilsamhället i Tyskland som grundades 1988. Organisationens övergripande mål är att främja läskunnighet och läsning bland barn, unga och vuxna. Genom olika initiativ och projekt strävar Stiftung Lesen efter att öka medvetenheten om läsningens betydelse i samhället. Stiftung Lesen är en ledande röst inom läsfrämjande i Tyskland.

Läsfrämjande arbete i relation till socioekonomiska utmaningar

National Literacy Trust utgår från forskning som visar att barn formas av den miljö de växer upp i. NLT tar stöd i den strategi som Storbritanniens regering publicerade 2018, "Civil Society Strategy".⁸⁷ I strategin tar den brittiska regeringen ståndpunkt för en mer plats-baserad verksamhet i arbetet med offentliga tjänster för individer och lokalsamhällen.

NLT:s modell utgår från att insatser måste vara lokalt anpassade inom olika områden. För att modellen ska fungera måste den bygga på samverkan och partnerskap mellan kommun, civilsamhälle, näringsliv, trossamfund, med flera aktörer, inom ramen för ett geografiskt avgränsat område. Genom den plats-baserade modellen koordineras läsfrämjande insatser för ökad litteracitet, högre deltagande i utbildning, bättre anställningsmöjligheter, god hälsa och socialt kapital.⁸⁸

NLT har arbetat med modellen sedan 2014 och arbetar 2023 med plats-baserade nav eller så kallade "hubbar" för att stärka litteraciteten i 20 lokala områden i Storbritannien. Arbetet med modellen har nått mycket goda resultat i de områden där den genomförs.⁸⁹ NLT riktar sitt erbjudande om den plats-baserade modellen till utvalda kommuner och väljer, förutom ett områdesfokus, också ett demografiskt fokus, till exempel tidiga år, föräldrar med barn 0-5 år, grundskolans tidiga år eller tonåringar. De försöker inte göra allting, eftersom resurserna då sprids för mycket, blir för fragmentariska och inte ger de resultat de önskar.

När ett projekt ska startas i ett nytt område är det första steget att ta fram kunskap om målgruppens perspektiv och livsvillkor samt om vilka målgruppen litar på och vad som motiverar dem. Det är viktigt att samarbeta med verksamheter och organisationer som är aktiva och förankrade i de boendes dagliga liv. Till exempel, om det finns en fotbollsklubb i området som många är engagerade i, organiseras extra läsfrämjande arbete där.

Inledningsvis läggs flera månader på att undersöka vart människor går på sin fritid för att organisera läsfrämjande insatser på dessa platser. Det kan vara affären, puben, vården eller ett trossamfund. Ett inlägg i ett församlingsblad kan få större spridning än något som kommunen skriver på hemsidan.

Utifrån sin beprövade erfarenhet har NLT funnit att det är framgångsrikt att kommunicera om litteracitet i relation till social rättvisa, hälsofrämjande aspekter och mental hälsa. Det är också framgångsrikt att uppmärksamma föräldrar på att litteracitet bidrar till deras barns möjligheter att hitta

87. government.uk – Civil Society Strategy.

88. National Literacy Trust, 2016; National Literacy Trust, 2020.

89. National Literacy Trust, 2016; National Literacy Trust, 2020.

vänner och att klara skolan. Mindre framgångsrikt är att prata om att läsa för läsandets egen skull eftersom de människor de vill nå inte motiveras av det. Många i målgruppen har dåliga erfarenheter av skolan och relaterar läsande direkt till dåliga erfarenheter av läsning och böcker i skolan.

Stiftung Lesen har arbetat med ett projekt de kallar Reaching young adults with low achievement in literacy, REACH. Syftet med REACH-projektet var att motivera personer, 16–35 år, med låg litteracitet att förbättra sina färdigheter.⁹⁰ Även i REACH-projektet understryks nödvändigheten i att ta fram kunskap om målgruppen innan en plan för insatser utarbetas. Under 2019 utvecklades och testades tre pilotprojekt som inte utgör klassiska inlärningsmöjligheter och som främst var avsedda för att motivera målgruppen. För att för att få fram kunskap om målgruppen med låg litteracitet använde Stiftung Lesen sig av resultat från studier som tagits fram i andra sammanhang.

Forskarna i REACH-projektet undersökte vad som var specifikt i hänsyn till unga vuxna utifrån socioekonomiska aspekter och vad som var gemensamma faktorer för gruppen. De tog del av många olika studier om hur målgruppen lever, hur de tänker, vilka livsvillkor de har och data om de sociala och ekonomiska strukturerna. De använde studierna för att komma fram till hur de skulle kunna analysera målgruppens litteracitet och, utifrån det, planera fungerande läsfrämjande insatser.

De två tillvägagångssätt som beskrivits inriktar sig båda på läsfrämjande insatser i relation till socioekonomiska utmaningar men använder olika tillvägagångssätt. NLT arbetar med organisering av läsfrämjande i ett lokalt system och Stiftung Lesen arbetade med profilerade läsfrämjande program.

Organisering av ett lokalt system

NLT arbetar med det lokala systemet i ett geografiskt avgränsat område. Fokus vid planering av insatsen är att förstå hur området fungerar, vilka aktörer som är betydelsefulla för de boendes vardagsliv, vilka livsvillkor som råder och vad de boende föredrar att göra på fritiden. Den kunskapen blir sedan utgångspunkt för planering av läsfrämjande insatser som med hög relevans ska nå målgruppen.

Samverkanspartners är centralt för NLT:s arbete. Förutom en "Hubb-chef" som är anställd på lokal nivå och koordinerar arbetet på plats finns flera olika grupper som samverkar och arbetar med insatsen gemensamt. Alla olika grupper har tydligt definierade roller.

NLT:s modell förutsätter att lokala aktörer och professioner har specialkompetens och kan modifiera arbetet utifrån de särskilda anpassningar som behöver göras i det aktuella lokalsamhället. De bidrar med resurser som förser områden med långsiktighet i det läsfrämjande arbetet. Det kan vara NLT själva som står för resurserna men det kan också vara andra finansörer. NLT tar höjd för att kommuners prioriteringar kan skifta väldigt fort och lätt. Ambitionen är att bidra till så pass väl fungerande strukturer och resurser att NLT kan lämna området och arbetet kan fortsätta utan dem. Detta är dock en stor utmaning och tar många år.

Utgångspunkter för att ta fram relevanta insatser baseras på forskning och statistiska data om målgruppen. Övergripande insatser organiseras i kampanjer och olika program. De olika grupperna arbetar sedan kontinuerligt utifrån medvetenhet om målgruppens förutsättningar och utifrån de ambitioner som finns i projektet. Fokus läggs bland annat på att nå ut till oengagerade läsare inom målgruppen. Insatser för hemmiljö och utbildningsmiljöer inkluderas i olika stor utsträckning beroende på vilken målgrupp som satsningen främst riktar sig till.

90. stiftunglesen.de – REACH.

Grunden för NLT:s modell utgörs av åtta principer. Nedan följer en kort sammanfattning av de åtta principerna. För att den plats-baserade verksamheten ska kunna genomföras krävs:

1. "En gemensam agenda mellan parterna, inklusive en gemensam vision för förändring, en gemensam förståelse av problemet och en överenskommen strategi för att lösa problemet med planerade och gemensamma bidrag.
2. Gemensam användning av data om attityder, livsmönster och socioekonomiska faktorer bland invånarna i området, samt ett gemensamt mätsystem för att förstå problemet och följa upp framstegen.
3. En rad ömsesidigt förstärkande aktiviteter, till exempel i skolan, inom vården, i trossamfund och inom fritidssektorn, som skapar en övergripande strategi, med tydligt definierade roller för varje samverkanspartner.
4. Kontinuerlig kommunikation mellan aktörer och tydliga, konsekventa budskap som kommuniceras externt.
5. En ryggradsorganisation som tillhandahåller ett starkt och synligt ledarskap för att samordna den kollektiva insatsen och insatsen från lokala samverkanspartners.
6. Ett engagemang på cirka tio år i de samhällen där verksamheten bedrivs.
7. Sektorsövergripande partnerskap som är till ömsesidig nytta för varje samverkanspartners långsiktiga strategi och kortsiktiga mål.
8. Engagera lokalsamhällena i varje steg av projektet".⁹¹

Skapa profilerade läsfrämjande program

I REACH-projektet inom ramen för Stiftung Lesen lades inledningsvis mycket arbete på att få fram relevanta grupper som skulle kunna gynnas av läsfrämjande insatser. Insatserna planerades sedan utifrån vad som analyserats fram som motiverande faktorer för individerna i den tänkta målgruppen.

I REACH-projektet analyserades vad som var gemensamma faktorer för gruppen unga med låg litteracitet. Dessa generella data användes sedan för att skapa program för unga vuxna, 16–35 år med låg litteracitet. Två motiverande faktorer som identifierades för målgruppen var att utvecklas i sin föräldraroll och att göra jobbkariär inom ett personligt intresseområde. De motiverande faktorerna lade grunden till den struktur som togs fram i tre pilotprojekt. Syftet var att skapa motivation genom att visa hur viktigt det är att läsa och skriva i anslutning till just dessa områden.⁹²

De tre pilotprojekt som togs fram var:

- Tematiska evenemang för föräldrar.
- Fortbildningsinsatser för pedagoger på förskolor.
- Workshopdagar för karriärvägledning av unga vuxna.

91. National Literacy Trust, 2020, s. 20–21. Kulturrådets översättning till svenska.

92. Stiftunglesen.de – REACH.

Ett pilotprojekt fokuserade på frågor och informationsbehov hos föräldrar. I projektet kombinerades praktisk information för föräldrar med förslag som visade dem hur viktigt det är att kunna läsa och skriva i det dagliga familjelivet. Även det andra pilotprojektet fokuserade på föräldrarollen som motivationsfaktor men här var det förskolepersonalen som skulle arbeta läsfrämjande med föräldrarna. Det tredje pilotprojektet fokuserade på att använda fritidsintressen som en möjlig väg till en karriär för att locka unga vuxna i karriärsökningsfasen. Samverkanspartners som kopplades till pilotprojekten var verksamheter som låg i linje med de tre temaområdena. Till exempel arbetsförmedling, skuldrådgivningstjänst, förskolor, vuxenutbildningscenter och vuxenutbildningsförbund. Även experter på de olika ämnen som togs upp i de olika pilotprojekten var delaktiga i projekten. Liksom en expert på området alfabetisering och grundläggande utbildning. Strukturen var alltså anpassad för detta specifika projekt och utgick från analys av generaliserade data om målgruppens vanor och intressen.

Framgångsfaktorer och utmaningar

NLT menar att de når så bra resultat eftersom de arbetar med insatser som engagerar föräldrar, samhället i stort, socialtjänsten, arbetsgivare, civilsamhället och offentlig sektor. De menar vidare att de har ett brett spektrum av faktorer kring föräldraskap, inlärningsmiljö i hemmet, inlärningsmiljö i tidiga år, anställningsstöd med mera. Det är insatser som inte begränsar sig till ett traditionellt inlärningsperspektiv för att leverera program och bygga upp kapacitet i skolor.⁹³

De resultat som nåtts med modellen i de första tre områden som NLT arbetade med är bland annat:

- "Fler barn i Middlesbrough uppnår en bra utvecklingsnivå, vilket minskar gapet till det nationella genomsnittet från 22,6 procentenheter 2013 till 6,27 procentenheter 2015.
- Under 2015 var det 52,6 procent av Bradfords barn och ungdomar, 11–14 år, som skrev varje dag eller några gånger i veckan utanför skolan jämfört med sina jämnåriga regionalt (39,7 procent) och nationellt (44,1 procent).
- Antalet elever 7–11 år som tycker om att läsa i Peterborough har ökat från 59,8 procent 2014 till 73,8 procent 2015".⁹⁴

I utvärderingen av REACH-projektets tre olika satsningar visar det sig att det var svårt att rekrytera deltagare till projekten. Få kom till temadagar och workshops även om de tidigare anmält sig via sociala medier. Tankar fanns i projektet om att fortsatt stöd och fortsatta erbjudanden med jämna mellanrum skulle kunna locka fler deltagare i framtiden. I det projekt som bedrevs på förskola visar utvärderingen bland annat att pedagogerna i stor utsträckning inser att ämnet är relevant för deras eget arbete. Sammanfattningsvis visar REACH-projektet att:

- det finns många utmaningar kring just rekrytering av unga till olika insatser,
- insatser som annonseras i tidningar eller på sociala medier tenderar att ha för svag motivationskraft,
- Det är nödvändigt att lägga tid på att ta fram, för gruppen, relevanta motivationsfaktorer för att öka deltagarnas engagemang och göra dem medvetna om vikten av läs- och skrivfärdigheter på ett positivt sätt.⁹⁵

93. National Literacy Trust, 2020.

94. nationalliteracytrust.org.uk – Approach and Impact.

95. stiftunglesen.de – REACH.

4. Samverkan, en grundläggande förutsättning

För att utveckla relevanta långsiktiga läsfrämjande insatser för olika målgrupper krävs samverkan. Att arbeta i samverkan med olika aktörer har blivit vanligare inom kulturområdet.⁹⁶ Det kan vara ett sätt att skapa relevans och legitimitet inom området. Inom offentlig förvaltning finns regimen "New public governance", NPG. NPG är en nyare typ av förvaltningsregim där vikten av samverkan betonas. Samverkan mellan aktörer tydliggörs som betydelsefullt för att lösa komplexa samhällsutmaningar och för att nå högre kvalitet på offentliga tjänster.⁹⁷ I kapitel 2 och 3 i den här rapporten framgår att samverkan har en central roll i planering och genomförande av läsfrämjande insatser. Det gäller inte enbart samverkan mellan olika aktörer inom en kommun eller mellan kommuner, civilsamhälle och näringsliv. Samverkan på olika nivåer, så kallad flernivåsamverkan, mellan kommun, region och stat, är lika central.

En nyckelfaktor för att utveckla fungerande samverkan är att alla parter är överens om hur samverkan ska gå till samt vilka roller och vilket ansvar olika parter ska ha. Detta bör planeras och förankras hos alla parter innan genomförandet av en insats, ett projekt eller en aktivitet. Nedan sammanfattar vi innehållet i kapitlet i punktform.

Sammanfattande punkter

- Samverkan ses som betydelsefullt för att lösa komplexa samhällsutmaningar och för att nå högre kvalitet på offentliga tjänster.
- Genom samverkan finns bättre förutsättningar för helhetsperspektiv och långsiktighet.
- Samverkan kan inbegripa allt från utbyte av information till gemensamma åtaganden. Därför behöver formen för samverkan förankras med alla parter från början.
- Samverkan kräver ökade personella resurser för att prioritera gemensamt arbete och organisera samverkansstrukturer.
- För långsiktig hållbarhet av samverkan på lokal nivå behöver kommunen resurssätta projekt och samverkan även efter det att nationell eller regional finansiering upphört.

Det finns många olika modeller för att beskriva samverkan. Kulturrådet presenterar en modell för samverkan kallad "Samverkanstrappan". Samverkanstrappan är en ofta använd modell som bland annat presenteras i den statliga utredningen "Organisering av regional utvecklingspolitik".⁹⁸ Trappan åskådliggör de olika nivåer som samverkan kan ske på. Den lägsta trappnivån "Samtal", innebär en enklare form av samverkan medan den högsta trappnivån "Samhandling", beskriver en mer komplex och resurskrävande samverkan. Ju högre trappnivå desto mer tid och resurser krävs det för att samverkan ska fungera.⁹⁹

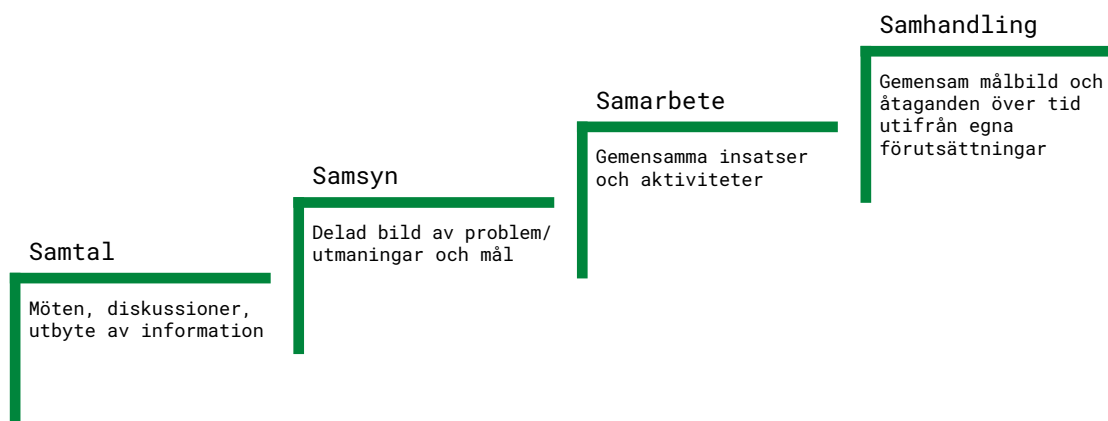
96. bibliotekforeningen.se – Allt fler bibliotek samarbetar utanför sektorn.

97. bibliotekforeningen.se – Allt fler bibliotek samarbetar utanför sektorn.

98. SOU 2006:5.

99. Tillväxtverket, 2021.

Figur 1. Modellen samverkanstrappan

Källa: Tillväxtverket, 2021, s. 19.

I figur 1 ovan gestaltas de fyra olika nivåerna av samverkan i modellen:

- *Samtal*, utbyte av information mellan aktörer. Parterna håller varandra informerade och efterfrågar varandras synpunkter. Ett samtal sker utan förpliktelser, det finns ingen skyldighet att använda de synpunkter som uttrycks under samtalet.
- *Samsyn*, parterna för en diskussion där de kan forma en gemensam bild av problem och lösningar. Inga förpliktelser är kopplade till diskussionen.
- *Samarbete*, aktörer går samman för att nå ett gemensamt mål. Samarbete förutsätter att parterna ingår i arbetet och gör någonting tillsammans, men det förutsätter inte jämlikhet mellan parterna. Det kan vara en part som fattar beslut om utformning, medan den andra parten bara deltar i genomförandet av en begränsad del.
- *Samhandling*, alla aktörer har ett gemensamt mål och bidrar med sina kompetenser och resurser till arbetet för att nå målet.¹⁰⁰

En annan modell som också kan vara hjälpsam i arbetet med att planera samverkan är "Samverkansmodell för offentliga aktörer och civilsamhället"¹⁰¹ som Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor tillhandahåller. Modellen är generell och kan anpassas efter olika verksamheters behov på lokal, regional och nationell nivå.

Samverkan och innebörden av samverkan kan alltså genomföras utifrån olika ambitioner. Vilken typ av samverkan som ska genomföras bör därför alltid vara planerad och tydligt förankrad hos alla parter.

Samverkan på och mellan olika nivåer

Samverkan kan ha olika syften och innebörd på nationell, regional och lokal nivå. I Kulturrådets utredning "Barnrätt i praktiken"¹⁰² framkommer att även om samverkan på olika nivåer kan ha olika syften, är syftesformuleringarna ofta överlappande. Samverkan mellan statliga myndigheter från

100. Tillväxtverket, 2021, s. 19.

101. mucf.se – Samverkansmodell.

102. Kulturrådet, 2022.

kultur- och utbildningssektorn kan underlätta för samverkan mellan en grundskola och kulturaktörer i en kommun. Utredningen visar också att flera av de behov som kommuner och regioner identifierar, kräver samarbete mellan olika nationella aktörer och myndigheter. Lokal samverkan möjliggörs många gånger av regionalt eller nationellt stöd och finansiering.¹⁰³ För långsiktig hållbarhet kring samverkan på lokal nivå behöver dock kommunen resurssätta framgångsrika insatser när nationell eller regional finansiering upphör.¹⁰⁴

Beskrivningar av samverkan

I de dialoger Kulturrådet haft med representanter från verksamheter som arbetar med läsfrämjande understryks vikten av att samverka. Framgångsfaktorer som knyts till läsfrämjande insatser är bland annat förankring i hela verksamheten och gemensamma mål. Utmaningar som lyfts handlar om när olika delar i en verksamhet har olika intressen och olika mål vilket försvårar genomförande av insatser. En fungerande samverkan kräver organisering. Planeringstid, tid för fördjupat arbete i relevanta frågor och tid för att utveckla god kommunikation mellan alla parter hör till det som bland annat behöver resurssättas. I våra dialoger med aktörer framkommer olika perspektiv på vad samverkan kan innebära. Nedan presenterar vi en sammanfattning av olika områden i punktform.

- Samverkan kring vägval och förberedelser

Det är centralt att verksamheter och aktörer i samverkan klargör hur de definierar läsning och hur de ska möta unga inom ramen för läsfrämjande arbete. Här finns många vägval och det är viktigt att ha ett förberedande arbete som kan resultera i gemensam förståelse för syftet och en gemensam överenskommelse mellan parterna kring planen för genomförande. Detta är ett arbete som tar tid och som en arbetsgrupp eller styrgrupp kan få återkomma till flera gånger innan det går att fatta några beslut.

- Organisera för samverkan

De flesta deltagare i kommunal verksamhet beskriver i våra dialoger att samverkan mellan olika områden, till exempel i kultur- och utbildningsförvaltning, är ett utmanande arbete. När den går att få till stånd, bygger den många gånger på engagemang från vissa medarbetare. Det är de engagerade medarbetarna som driver arbetet framåt och ser till att hitta engagerade medarbetare på andra enheter. Samverkan blir, i de här fallen, personbundet. Tydligare strukturer och relevant tilldelning av resurser kan bidra till att samverkan blir en del av verksamhetens organisering snarare än personbundna val.

Vi får också exempel på samverkan på medarbetarnivå som fungerar bra. Till exempel samverkan mellan enheter med samma uppdrag, som när ungdomsbibliotekarier från olika bibliotek samverkar.

- Samverka variationsrikt och strategiskt

En erfarenhet som uttrycks i några av våra dialoger är vikten av att uppmärksamma civilsamhällets läsfrämjande arbetet för och med unga. Många av civilsamhällets aktörer når och arbetar med målgruppen dagligen. I samverkan mellan till exempel civilsamhälle och kommunal förvaltning kan civilsamhällets aktörer bidra med kompetenser som inte alltid finns på kommunal, regional eller statlig nivå.

103. Kulturrådet, 2022.

104. Kulturrådet, 2020a.

Vissa kommunrepresentanter beskriver reell samverkan mellan kommun och civilsamhälle och många fler lyfter det viktiga i att samverka med till exempel idrottsföreningar och andra föreningar där unga deltar.

Samverkan ett steg i taget

Bland de kommunrepresentanter vi har haft dialog med beskrivs flera exempel på samverkan som inte planerats inför en insats, utan som växer fram i samband med planeringen av insatsen. Ofta är då samverkan beroende av att initiativtagaren kan engagera andra medarbetare eller hittar medarbetare som redan är engagerade i frågan. Samverkan blir personberoende. Om samverkan som växer fram i samband med ett projekt visar sig vara framgångsrik bör kommunen förankra strategierna i organisationen. Då ökar möjligheterna för en samverkan som på sikt kan bli mindre personbunden och mer långsiktigt hållbar. Nedan följer ett exempel på hur samverkan växer fram steg för steg. Exemplet kommer från en kommun som arbetade med metoden Läs äger.¹⁰⁵

1. Början på året. Folkbiblioteket vill initiera metoden Läs äger. Bibliotekschef tillsätter projektledare utifrån bidragsmedel från Kulturrådet.
2. Möte mellan bibliotekschef och projektledare på folkbiblioteket. De kontaktar sedan grundskolechefens administrativa resurs på utbildningsförvaltningen och frågar om de vill vara med och genomföra Läs äger.
3. Biblioteket skickar en PP om upplägg till grundskolechef som presenterar frågan på möte med de olika grundskolornas rektorer och frågar vilka som vill delta i Läs äger under sommaren.
4. De rektorer som svarat att de vill delta meddelar den administrativa resursen på utbildningsförvaltningen hur många högläsande unga de behöver till fritidshemmen. Den administrativa resursen förmedlar detta vidare till projektledaren på folkbiblioteket.
5. Skolan/fritidshemmen väljer ut handledare på fritidshemmen, det ska vara engagerade handledare som kan fritidsverksamheten. Detta är viktigt för att de unga ska känna sig trygga och få adekvat handledning.
6. Projektledaren på folkbiblioteket meddelar enheten som administrerar kommunens sommarjobb till unga hur många högläsande unga som behövs. Projektledaren formulerar också i kommunens rekryteringssystem vad sommarjobbet innebär för att de unga ska få en kort sammanfattning om jobbet. Sedan görs en matchning av sommarjobb och unga.
7. I slutet på maj har folkbiblioteket fått information om alla de unga som ska sommarjobba som högläsande förebilder under sommaren.
8. Projektledaren på folkbiblioteket tar kontakt med de unga genom att ringa dem och skicka sms (mejl fungerar dåligt). Hen uppmärksammar dem på att de kommer att få ytterligare information via mejl och ber dem också att bekräfta via mejl när de fått informationen.
9. De unga blir ombudda att skicka in en presentation om sig själva. Sedan bjuds de in till folkbiblioteket för ett möte cirka 1 månad innan de börjar jobba. Det är ett tillfälle för bibliotekarier och unga att bekanta sig med varandra.

105. Läs äger som metod presenteras mer ingående i kapitel 6.

10. De unga börjar sin arbetsperiod med en utbildningsdag på biblioteket. Under dagen får de kunskap om läsning och läsfrämjande arbete tillsammans med barn. Dagen efter är en halvdag på biblioteket med bibliotekarierna kring böcker och urval av böcker. De unga väljer tillsammans med bibliotekarierna de böcker de vill läsa under sin sommarpraktik. Eventuellt böcker på andra språk eller bilderböcker om de tycker att det är svårt att läsa. Tidigare under processen har det också funnits utrymme för de unga att prata om egna lässvårigheter och möjliga strategier för att anpassa arbetet till den egna läsförmågan.
11. De unga börjar på fritidshemmen och träffar barngrupperna. Fritids är rekommenderade att skapa barngrupper och lässcheman utifrån de förutsättningar som passar bäst för varje fritidshem. De unga har dubbla handledare, en på fritidshemmet som hjälper dem i praktiken och en på folkbiblioteket som ger dem stöd kring böcker och det läsfrämjande arbetet. Förutom de avstämningar som sker på folkbiblioteket på måndagar kan de unga nå sin bibliotekariehandledare på telefon vissa tider under veckan.
12. Under hela feriepraktiken har de unga avstämning med bibliotekarie på folkbiblioteket. Dit går de varje måndag förmiddag. Då byter de också böcker.

För att en insats ska bli långsiktig behövs, förutom finansiering och strategiskt arbete, en plan som alla parter har enats om. Både plan och fördelning av roller och ansvar ska vara dokumenterad. Det är nödvändigt för en fungerande samverkan och för kommande reflektioner och uppföljningar.

5. Ungas delaktighet och möjlighet att påverka

Barns och ungas (0–18 år) rätt till kultur samt rätt till delaktighet och påverkan fastställs i FN:s konvention om barnets rättigheter genom olika artiklar.¹⁰⁶

I Sveriges nationella mål för ungdomspolitiken fastställs att alla unga (13–25 år) ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina egna liv och inflytande över samhällsutvecklingen.¹⁰⁷

I FN:s konvention om barnets rättigheter och i regeringens nationella mål för ungdomspolitiken är barns och ungas delaktighet en central utgångspunkt. Delaktighet handlar om inkludering, att ha makt att påverka och ta del i beslut. Det är en rättighet som ska erbjudas barn och unga i frågor som rör dem. I många kommuner finns idag ett långtgående arbete med barns och ungas rätt till delaktighet och påverkan enligt barnkonventionens grundprincip i artikel 12 och utifrån målen i den nationella ungdomspolitiken.

Att arbeta med delaktighet handlar alltid om att omfördela makt från de som har makt till de som inte har makt. Det innebär också att den som har makt måste vara villig att fränsäga sig delar av sin makt för att ge andra möjlighet till reell påverkan. I UNICEF:s ”Handbok för barns delaktighet och inflytande” finns fördjupande resonemang om barns och ungas makt genom delaktighet och inflytande.¹⁰⁸

Nyckelfaktorer för delaktighet i läsförämjande arbete är att målgruppen uppfattar att de har del i verksamheten och att deras kunskap, erfarenheter och åsikter får genomslag i arbetet med planering och genomförande. Nedan sammanfattar vi innehållet i kapitlet i punktform.

Sammanfattande punkter

- Delaktighet kan förstås utifrån många olika perspektiv, från situationsanpassad delaktighet till delaktighet på strukturell nivå. Arbetet med delaktighet och ungas möjlighet att påverka bör genomföras både i praktiken och i organisationsstrukturer.
- Kunskap om målgruppens perspektiv och villkor ska alltid vara utgångspunkt i planering av läsförämjande arbete.
- Delaktighet i läsförämjande arbete med unga bör lägga betoning på att inkludera målgruppens perspektiv och möjliggöra deras påverkan.
- Att hitta motivationsfaktorer för målgruppen är en viktig ingång till ett läsförämjande arbete som grundar sig i delaktighet.

106. unicef.se – Barnkonventionen.

107. Regeringens proposition, 2013.

108. Åhl, Karlsson & Ingeström, 2021.

Läsfrämjande ska bygga på delaktighet och möjlighet att påverka

Kulturrådet vill bidra till reflektioner kring vad delaktighet kan innebära i de lokala sammanhang där det läsfrämjande arbetet pågår. Ett praktiskt orienterat metod- och inspirationsmaterial om hur arbete med delaktighet kan läggas upp har publicerats av Kulturskolerådet.¹⁰⁹

I den här rapporten presenterar vi inledningsvis två olika teoretiska modeller, "Delaktighetsmodellen" och "Rättighetsbaserat ungdomsperspektiv". Förhoppningen är att dessa kan bidra till en fördjupad förståelse för vad delaktighet kan innebära. Modellerna är valda med hänsyn till att de kommuniceras av två statliga myndigheter med uppdrag att bidra till delaktighet och möjlighet att påverka för barn och unga. Avslutningsvis i kapitlet presenterar vi resultat från de dialoger Kulturrådet haft med representanter för olika verksamheter.

Delaktighetsmodellen

Delaktighetsmodellen har tagits fram av Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, och bygger på forskning inom det pedagogiska området.¹¹⁰ Delaktighet, så som det beskrivs i modellen, kopplas framför allt till en pedagogisk situation. Enligt delaktighetsmodellen konstitueras delaktighet av sex identifierbara aspekter:

- *Tillgänglighet*, att miljöer och objekt ska vara tillgängliga samt att det ska vara möjligt att förstå innehåll, språk och sociala koder.
- *Tillhörighet*, möjlighet att uppleva tillhörighet i gruppen.
- *Engagemang*, självupplevd aspekt som handlar om individens lust och intresse att delta i en aktivitet.
- *Samhandling*, att vara med i utförandet av en gemensam aktivitet.
- *Autonomi*, inflytande över det som sker och över sitt eget lärande
- *Erkännande*, att bekräftas, respekteras och accepteras av andra.¹¹¹

Delaktighetsmodellen är ett strategiskt och praktiskt ramverk som syftar till att främja och säkerställa delaktighet och inkludering. Modellen bygger på ett helhetsperspektiv och syftar till att skapa en inkluderande miljö där alla deltagare har möjlighet att delta fullt ut, i aktiviteter och i samhället i stort oavsett funktionsförmåga.

109. kulturskoleradet.se – Delaktighet och inflytande.

110. Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2012.

111. Skolinspektionen, 2018, s. 13. Texten har anpassats till sammanhang utanför skolan och till en annan målgrupp. Benämningen elever har bytts ut till unga, målgrupp eller individ. Skola och klass har bytts ut till grupp.

Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv

Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv innebär att beakta ungas åsikter, livsvillkor, förutsättningar, rättigheter och perspektiv i frågor som rör dem.¹¹² Genomförande av de ungdomspolitiska målen bygger på att det finns kunskap om ungas levnadsvillkor, deras erfarenheter och synpunkter.¹¹³ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF, har tagit fram en modell som säkerställer att de delar som alltid ska beaktas i beslut eller genomförande av insatser som rör unga mellan 13–25 år, finns med:

- *Aktiv styrning*, Prioritera arbetet med ungas perspektiv i arbetet.
- *Kunskap om unga*, Det behövs rutiner för att samla kunskap om unga och ungas rättigheter, till exempel genom enkäter och fokusgrupper.
- *Ungdomskompetens*, I kommunen ska det finnas grundläggande kunskap om ungas levnadsvillkor.
- *Kommundriven delaktighet*, kommunen ska ta egna initiativ för att göra unga delaktiga i frågor som påverkar dem.
- *Ungdomsdriven delaktighet*, Kommuner behöver skapa strukturer och förutsättningar för att både enskilda unga och ungdomsorganisationer ska kunna komma med förslag, få hjälp eller lämna in klagomål.
- *Syn på unga*, En positiv attityd till unga är en förutsättning för att stärka ungas plats i samhället och för att lyckas med ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv.¹¹⁴

MUCF ger en webbaserad utbildning i ett ungdomsbaserat rättighetsperspektiv och understryker vikten av att ta in ungas perspektiv i det kommunala, regionala och det statliga arbetet.¹¹⁵

Beskrivningar av delaktighet

Delaktighet kan förstås på många olika sätt, både teoretiskt och praktiskt. Från arbetet i praktiken, där delaktighet handlar om att skapa rätt förutsättningar i sammanhang och på aktiviteter, till rutiner och strukturer som främjar ungas delaktighet och möjlighet att påverka på strukturell nivå. Det ena utesluter inte det andra.

Att skapa delaktighet och involvera unga kan handla om många olika saker, från att få in synpunkter och svara upp mot ungas behov, till att unga får hålla i egna aktiviteter, planera, genomföra och utvärdera. Nedan presenterar vi teman för delaktighet som framkommit i analysen av de dialoger som Kulturrådet genomfört. Vi kommer också att beskriva delaktighet kopplat till olika metoder som genomförs i praktiken i kapitel 6 i rapporten.

Definitionen av vad delaktighet är eller kan vara har inte varit fastställd i början av analysarbetet. Det har varit en del av ett utforskande under analysarbetets gång. För att klargöra vad delaktighet kan innebära i det här sammanhanget har Kulturrådet haft ett öppet förhållningssätt till alla de företeelser som

112. mucf.se – Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv.

113. Regeringens proposition 2013/14:191.

114. mucf.se – Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv.

115. mucf.se – Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv.

beskrivs i dialogerna, och som kan relateras till kunskap om ungas lokala livsvillkor och ungas perspektiv. Vi har också tagit fasta på förhållningsätt som synliggör och manifesterar dessa perspektiv.

Teman som inbegriper delaktighet

Nedan presenterar vi en sammanfattning av olika teman som i våra dialoger med aktörer uttrycks som framgångsfaktorer i arbetet med delaktighet. Varje framgångsfaktor innehåller även olika utmaningar.

- Motivation

Alla läsfrämjande insatser som sker utanför skolan sker på frivillig basis. Det är ungas eget val att delta eller inte. För att utveckla ungas egen motivation till att stärka sin läsning är det därför centralt att ta reda på vilka drivkrafter de unga i målgruppen har. Att motivera är en framgångsfaktor, utmaningen är att hitta rätt motiverande aktiviteter för en ung person eller en grupp. För att utveckla motiverande aktiviteter behöver läsfrämjare ha kunskap om ungas perspektiv och intressen.

När det finns motivation och läsningen introduceras, måste även tillgängligheten vara på plats. Frågor som "var i lästrappan befinner sig den unge?" och "är det lättläst, ljudböcker eller något annat som är första steget?", behöver vara besvarade för att stärka motivationen ytterligare.¹¹⁶

Att skapa delaktighet bygger således bland annat på att erbjuda motiverande aktiviteter som fungerar för den eller de unga som den läsfrämjande insatsen vänder sig till.

Unga kan också motiveras av att själva få tillgång till sammanhang där de kan vara läsande förebilder för andra, till exempel för yngre barn. För unga från 15 år erbjuder många kommuner sommarjobb som läsambassadörer/högläsande förebilder. I dessa fall kan motivation finnas i upplevelsen av att insatsen som de gör har stor betydelse för de yngre barnen liksom att de får lön för sitt arbete.

- Läsande förebilder

Läsning kan förmedlas och motivationen kan stärkas när personer får ta del av andras intresse för läsning. Detta fungera bäst när "den andre" är en person vars bakgrund, förmågor och prestationer är något som den unge själv känner igen sig i eller vill uppnå. Det kan också handla om att det finns en upparbetad relation och ett förtroende mellan den läsande förebilden och den som ska motiveras att läsa. Många gånger handlar det om förebilder som är något äldre eller jämnåriga med målgruppen. De kan erbjuda viktiga identifikationsfaktorer i arbetet med läsfrämjande insatser som äldre vuxna inte alltid kan erbjuda. Identifikation med andra skapar upplevelse av delaktighet. Utmaningen för läsfrämjare blir att kunna erbjuda läsande förebilder som de unga vill identifiera sig med.

- Egna intressen

Läsning kan vara det som är det mest intressanta för en ung person, igenkänning och lust till vidare läsning som skapas genom att ta del av skönlitteratur. Men för den unga personen kan det också vara mer relevant med facktexter eller biografier. För dessa unga är det viktigt att läsintresset får frodas, att få läsa om personer som speglar den egna självbilden, att det finns ett varierat utbud av litteratur, andra texter och sammanhang där de kan träffa likasinnade. Det är viktigt att det egna läsintresset blir en ingång till delaktighet för de som är engagerade läsare.

116. Motivation kan också delas upp i inre och yttre motivation samt interaktiv motivation. För mer kunskap om dessa olika typer av motivation se bland annat Schultz Nybacka & Nordin, under publicering.

Stärk läsning för unga

För att nå den heterogena grupp unga som inte är så intresserade av att läsa för läsandets skull, som inte går till bibliotek främst för att välja ut en ny bok att läsa eller för att prata om litteratur, bör läsfrämjande integreras i andra aktiviteter. Att skapa delaktighet handlar då om utmaningen att ta reda på vad som intresserar målgruppen, erbjuda aktiviteter inom det området och/eller integrera läsning som en del i det valda intresset. För att involvera målgruppen kan det vara väsentligt att ta in ett vidgat textbegrepp som innefattar tal, skrift, bild, film och ljud i olika former av aktiviteter. Till exempel är lyssningsläsning, att läsa och lyssna samtidigt, en relevant insats för unga som är läsovana eller har läsnedsättning. I ett längre perspektiv kan aktiviteterna inkludera mer fördjupad läsning av olika material, anpassat till gruppens motivation och utveckling.

- Goda relationer

Att skapa goda relationer innebär bland annat att utveckla förståelse, nyfikenhet och acceptans för en annan persons livsstil, intressen och attityder. Det kan också handla om att våga ifrågasätta och gemensamt undersöka nya förhållningssätt och förutsättningar. Goda relationer är en förutsättning för ett läsfrämjande arbete. Inledningsvis kan relationerna och upplevelserna vara viktigare än själva läsandet. Allting måste dock anpassas till de unga som läsfrämjaren möter. Delaktighet blir, i ett sådant sammanhang, resultat av tillitsfulla relationer och förtroenden. Utgångspunkten blir att lyssna på de behov och intressen som finns hos unga och på olika sätt implementera läsning i det.

Gruppen och den plats där gruppen befinner sig är viktig i det relationsskapande arbetet. Utifrån ett skapat sammanhang är det lättare att lära känna deltagare, fråga efter behov och skapa innehåll som är intressant och kan motivera gruppen. Det är också viktigt att komma ihåg att inte alla kan formulera vad de vill ha eller önskar. Därför behöver det läsfrämjande arbetet också bestå av erbjudanden till unga inom områden som de inte känner till sedan tidigare.

6. Metoder i Sverige

I den här delen av rapporten redogör vi för olika sätt att arbeta med läsfrämjande insatser som används i Sverige. Kulturrådet har inte hittat några läsfrämjande metoder¹¹⁷ utanför utbildningssammanhang som riktar sig särskilt till unga i områden med socioekonomiska utmaningar, som är utvärderade eller beforskade och som kan påvisa specifika effekter i ungas läsutveckling. Detta är ett utvecklingsområde och Kulturrådet välkomnar fler utvärderade läsfrämjande insatser inom området.

De beskrivningar som vi tar upp i den här delen ska alltså ses som goda exempel att inspireras och lära av. Beskrivningarna utgår från tryckta och digitala källor, när sådana finns att tillgå, samt dialoger med representanter för respektive läsfrämjande metod. Vi har valt att beskriva fyra olika läsfrämjande metoder. En beskrivning av hur urvalet gått till finns i bilaga 1 i den här rapporten.

De olika metoderna knyter an till de mer teoretiska resonemang vi fört tidigare i rapporten om organisering, om samverkan och om delaktighet. Inledningsvis sammanfattar vi innehållet i de olika metoderna och anknyter till innehåll i tidigare kapitel. Efter sammanfattande punkter presenteras varje metod mer ingående.

Sammanfattande punkter

- Läsägar

"Läsägar" som metod utgår från ett läsfrämjande arbete som inbegriper flera olika verksamheter och aktörer. Bland andra skola, bibliotek, vårdnadshavare och unga som feriearbetar med att läsa högt för yngre barn. Näringslivet ingår genom det vägledande arbete som Bonniers familjestiftelse erbjuder alla kommuner som arbetar med metoden. Alla dessa olika aktörer binds samman för att främja läsutveckling. Det finns paralleller till arbetet med samverkan mellan olika verksamheter inom kommunen och samverkan mellan civilsamhällesaktörer som vi presenterar i kapitel 2. Metoden Läsägar relaterar även till de lokalt anpassade strategier som presenteras i kapitel 3. Samverkan mellan verksamheter är centralt för metoden Läsägar. Samverkan diskuterar vi även i kapitel 4.

I anknytning till metoden Läsägar beskriver Kulturrådet även olika insatser där unga, genom sommarjobb i kommunen, arbetar med läsfrämjande insatser för yngre barn.

- Läs för integration – 4-dimensionell högläsning

Metoden "Läs för integration – 4-dimensionell högläsning" har utvecklats av Läsfrämjarinstitutet. Läsfrämjarinstitutet använder metoden 4-dimensionell högläsning likväl som bemötande och introduktion av olika konstarter. Samverkan sker på olika nivåer med olika aktörer. Centralt är att det läsfrämjande arbetet ska ligga nära deltagarnas egna livserfarenheter. Erfarenheter som också inkluderar att målgruppen lever med flera språk, har migrationshistoria och/eller lever i socioekonomisk utsatthet. I kapitel 3 och 5 diskuterar vi vikten av att ha kunskap om målgruppens livsvillkor och hur ungas intressen och identitetsmarkörer kan bli del i arbetet med delaktighet.

- Shared Reading

Shared Reading är en läsfrämjande metod som särskilt bygger på goda relationer och trygga rum för att dela erfarenheter av en gemensamt läst text. Det är en inkluderande metod där läsledaren

117. Benämningen metod används i den här rapporten i betydelsen: ett formaliserat, systematiskt, tillvägagångssätt för att genomföra läsfrämjande insatser.

anpassar läsningen till gruppens förutsättningar. En grundläggande princip är att även icke-erfarna läsare har rätt att möta kvalitativa texter som förmedlar djup livserfarenhet. Alla deltagare bemöts väl och ges utrymme att delta och uttrycka sig. Läsledaren bidrar till att skapa kopplingar och hjälpa deltagarna att relatera sina egna livserfarenheter till textens innehåll. Deltagarna läser tillsammans när de träffas utan förberedelsestid eller efterarbete. Det finns tydliga strukturer för genomförande av metoden. Metoden kopplar särskilt till kapitel 5 om delaktighet.

- Ungdomsråd

Ett ungdomsråd är en metod som kan användas strategiskt för att inkludera ungas perspektiv och påverkan i till exempel utvecklingen av en verksamhet. Ett ungdomsråd kan också fungera som ett forum för läsutveckling bland de unga som ingår i ungdomsrådet. För att fördjupa kunskap om hur arbetet med ungdomsråd kan läggas upp finns teorier och metoder att reflektera kring i kapitel 4 om samverkan och i kapitel 5 om delaktighet.

Läsa äger

Läsa äger är en läsfrämjande metod som involverar unga som högläser för yngre barn. Det är en metod som många kommuner arbetar med, den används i områden med socioekonomiska utmaningar, det finns dokumentation och vägledning om hur metoden kan genomföras och metoden är i vissa delar beforskad med goda resultat. Forskningen undersöker barnens läsutveckling och berör inte de ungas roll som högläsare i Läsa äger. Kulturrådet presenterar metoden som ett gott exempel.

Sedan år 2022 bidrar Bonniers familjestiftelse med stöd till kommuner som vill komma igång med metoden Läsa äger. På hemsidan www.lasaager.se finns kunskap, stödmaterial, filmer med mera som kommuner kan använda i sitt arbete. Det finns också möjlighet att via kontakt med Bonniers familjestiftelse få ytterligare coaching och guidning i det läsfrämjande arbetet.¹¹⁸

I samband med att Läsa äger startades år 2018 i Botkyrka påbörjades också forskning om metoden. Resultatet visar att de elever som rapporterat att de kontinuerligt läst under sommarlovet inte tappade färdigheter under sommaren och att ordavkodningen förbättrades något.¹¹⁹

I dialog med Annelie Glamsare, initiativtagare till Läsa äger på Bonniers familjestiftelse och Lovisa Fhager Logothetis, generalsekreterare på Bonniers familjestiftelse, har vi fått ta del av deras kunskap och erfarenheter om metoden Läsa äger. I nedanstående avsnitt sammanfattar Kulturrådet hur Annelie Glamsare och Lovisa Fhager Logothetis själva beskriver arbetet med metoden Läsa äger.

118. lasaager.se – Läsa äger.

119. Fälth, med flera, 2019.

Bonniers Familjestiftelse

Annelie Glamsare, Initiativtagare till Läsa äger, Bonniers Familjestiftelse
Lovisa Fhager Logothetis, generalsekreterare Bonniers Familjestiftelse

Om Läsa äger

Idén och utvecklingen av metoden Läsa äger startade i Botkyrka kommun i mars 2018. Flera verksamheter och professioner i kommunen var representerade i initiativet: skolor fritidsverksamhet, folkbibliotek och samordnare för feriearbetande ungdomar.¹²⁰ Syftet var från början att utjämna skillnaderna i läsmål som uppstår efter sommarlovet mellan elever på olika skolor, i olika områden i Botkyrka. De skolor som hade de lägsta resultaten i läsmål i Botkyrka låg i områden med socioekonomiska utmaningar. I Botkyrka visade den årliga läsundersökningen tydligt hur påtagligt sommarlovstappet var med hjälp av det digitala läs-testverktyget LegiLexi.¹²¹

Den viktiga utgångspunkten för metoden Läsa äger är att det inte är en punktinsats utan att det läsfrämjande arbetet tas fram gemensamt mellan olika verksamheter och professioner i kommunen. Läsning och samtal om Läsa äger pågår i olika verksamheter som skola, fritidshem och folkbibliotek. För att metoden Läsa äger ska fungera är det viktigt att professioner arbetar tillsammans, "krokar arm", med varandra och ser till att det gemensamma arbetet leder till avlastning och inte blir en börda i enskilda yrkesutövningar.

Läsa äger är en långsiktig metod. Den implementeras i olika verksamheter och når många barn och unga. För att få långsiktig effekt måste kommunen i fråga hålla i och fortsätta arbetet år efter år. Barn och unga behöver få kontinuerligt positiva erfarenheter av läsning för att utveckla en positiv attityd och få ökad motivation. Metoden Läsa äger bidrar till en positiv attityd och att barns och ungas självförtroende och motivation att anta utmaningar kring läsning kan växa.

För att utveckla metoden Läsa äger krävs att:

- flera av kommunens verksamheter och professioner är involverade i Läsa äger,
- ett yrkesöverskridande arbete pågår där olika kompetenser bidrar till gemensamma mål,
- intensivläsdagar/vecka/veckor genomförs innan loven för att skapa läsengagemang.
- Vårdnadshavare involveras genom, föräldramöten, utvecklingssamtal, sociala medier med mera för att understryka vikten av att hålla i gång läskonditionen under sommarlovet
- Unga feriepraktikanter involveras och högläser på sommarfritids och varvar högläsningen med rörelseglädje.¹²²

Feriepraktikanter inom Läsa äger

Unga har en särskild roll inom ramen för metoden Läsa äger. De får sommarjobb som högläsare för yngre barn av kommunen. De unga är en viktig del i metoden Läsa äger. Att använda feriepraktikanter som anställs för att högläsa under sommaren bidrar till att läsning når ut även till unga. Feriepraktikanterna startar sitt arbete med en introduktionsdag för att öka motivationen för sitt viktiga uppdrag som läsande förebilder. Vissa av de unga som får de här sommarjobben uttrycker inled-

120. lasaager.se – Läsa äger.

121. legilexi.org

122. lasaager.se – Läsa äger.

ningsvis att de inte läser så mycket. Men många blir inspirerade till mer läsning genom sitt arbete. De blir läsande förebilder för de yngre barnen. Att detta är ett avlönat arbete – för många av de unga även deras första avlönade arbete – är också en viktig motivationsfaktor för de unga.

De unga som har arbetat som feriepraktikanter uttrycker att de gör något meningsfullt. Det är viktigt för dem att de blir efterfrågade. Det är också ett arbete där de kan växa med uppgiften. Även unga med kognitiva funktionsnedsättningar har fått förutsättningar att utföra arbetet.

Unga blir läsande förebilder samtidigt som de får praktisera sitt eget läsande. Flera identifikationsfaktorer sätts i verket. De yngre barnen kan identifiera sig med de läsande praktikanterna och motiveras själva till att utveckla sin läsning. Feriepraktikanterna stärker sin högläsningförmåga och ofta även sin självbild i relation till läsning, vilket i sin tur kan leda till att de stärker sin identitet som "läsare".

På frågan om vad som skulle kunna utvecklas just i arbetet med feriepraktikanterna inom Läsa äger svarar Anneli Glamsare att hon ser utvecklingspotential inom tre olika områden för att stärka feriepraktikanterna:

- Att de själva är med och utbildar nästa års feriepraktikanter. Ungdomar lyssnar på ungdomar.
- Att kommuner kan erbjuda det här arbetet till unga som varken arbetar eller studerar. Viktigt då att de får rätt stöd och rätt förutsättningar.
- Att låta unga ta plats med sina idéer och tankar om hur metoden kan utvecklas.

Fortsatt arbete

I det coachande och vägledande arbete som görs inom ramen för Bonniers familjestiftelse erbjuds presentationer, handledning och digitala möten med kommuner om metoden Läsa äger. Ofta behöver professioner i praktisk verksamhet stöd för att nå fram till kommunens utbildningsförvaltning med argument om att metoden är effektiv. För att få ett bra resultat måste kommunen ha ett gemensamt arbete som sträcker sig över olika verksamheter och professioner.

Flera kommuner återkommer och ber om fortsatt handlednings- och kunskapsstöd efter det första året. Till exempel handledning i praktiskt genomförande eller utbildningsinsats för personal. Metoden går att genomföra i de flesta kommuner och behöver inte vara ekonomiskt krävande. När kommunen kommer i gång med insatsen kan den också vara generellt tidsbesparande.

I den senaste undersökning som Bonniers familjestiftelse gjort uppger ingen av de 20 kommunerna som nu arbetar med metoden Läsa äger att de kommer lägga ner verksamheten. Flera uppger däremot att de kommer att utöka sitt arbete. Ytterligare 20 kommuner planerar att starta Läsa äger inför sommaren 2024.

Unga som högläsare och läsambassadörer

Förutom kommuner som följer metoden Läsa äger finns många kommuner som erbjuder högläsning som sommaraktivitet till yngre barn. Insatsen genomförs med hjälp av unga mellan 15–20 år som anställs inom ramen för kommunala sommarjobb till unga.

De unga anställs för att läsa högt för yngre barn, enbart eller i kombination med andra läsfrämjande insatser för barn. De unga benämns på olika sätt, till exempel läsambassadörer eller högläsande unga. För att få mer kunskap om hur unga på olika sätt kan bli delaktiga i sin roll som högläsande unga ger vi i det här avsnittet exempel. Exempelen kommer från olika kommuner där unga arbetar med att läsa högt eller med annan läsfrämjande verksamhet för yngre barn under sommaren.¹²³

När unga får sommarjobb av kommunen som högläsare för yngre barn bygger det på att de har sökt sommarjobb i kommunen. De unga som anställs är inte utvalda för att de har några speciella förmågor i läsning. Det kan vara unga som inte ser sig själva som läsare, unga som har läs- och skrivsvårigheter, unga som pratar flera språk men är läsovana i alla språk de pratar eller unga som har litteratur och läsning som ett huvudintresse.

I Kulturrådets dialoger med representanter för olika verksamheter beskriver de hur de har hittat sätt att få högläsning att fungera för alla de unga som blivit anställda. Det kan handla om vägledning i att utveckla lässtrategier, anpassning av böcker som ska högläsas eller välja bilderböcker som kan berättas utifrån den språkliga variation som den unga personen har. De verksamheter som vi haft dialog med har haft unga som högläser på lekplatser, badplatser eller andra platser i kommunen där barn vistas. Syftet är att nå barn som verksamheten inte annars når eller barn som inte har tillgång till andra mer strukturerade fritidssysselsättningar under sommaren. Många gånger samverkar kommunen med civilsamhället eller andra organisationer som erbjuder aktiviteter för barn på offentliga platser. Högläsningen sker då i samband med att barnen också kan ta del av andra aktiviteter. Även fritidshem är en återkommande plats där unga högläser under sommarlovet.

God planering är en förutsättning och det är viktigt med en tidig planering och kontinuerligt återkommande arbete med förankring bland medarbetare och i kommunens olika beslutande organ.¹²⁴

Ungas delaktighet i läsfrämjande insatser för yngre barn

På olika sätt kan unga själva vara delaktiga i planering och genomförande av läsfrämjande insatser. Nedan ger vi tre olika exempel på ungas delaktighet i läsfrämjande insatser för yngre barn utifrån de dialoger vi haft med olika kommuner.

- Unga är delaktiga i planering och genomförande

Ett nystartat projekt genomför läsfrämjande aktiviteter för första gången. Projektledare har anställts för projektpengar från en nämnd. Projektet ska genomföras under två år och sedan dokumenteras. Åtta unga, fem tjejer och tre killar, anställdes för sommarjobb 2023. De planerade och genomförde läsfrämjande aktiviteter, bland annat högläsning, med yngre barn. De hade två handledare och en ungdomsbibliotekarie som vägledde dem i arbetet. De unga har fått utrymme att själva vara med och planera hur de ska genomföra sitt arbete. Projektledaren berättar:

123. Då Kulturrådet avser att i det här avsnittet exemplifiera olika former för genomförande och inte vem som har genomfört har vi valt att låta de kommuner som genomfört insatserna vara anonyma.

124. I kapitel 4 ger vi ett exempel på ett -steg-för-steg genomförande av Läsa äger.

”Planering för upplägg togs fram av handledare och ungdomar. Syftet var att de unga skulle utgå från sig själva, sin läsning och sina intressen. Det fanns med i upplägget att de skulle skapa innehållet själva, vilket de har uppskattat mycket, att få utgå ifrån sig själva och det de kan, och använda det i arbetet. Till exempel gjorde de ett eget läsbingo, tipspromenad och högläsning där barn samtidigt målade”.

I det här projektet var de unga förhållandevis fria att komma med förslag som också genomfördes. Handledarna och sammanhanget fungerade stödjande. Insatsen befann sig i en utforskande fas och en del av planen för projektet var att de unga skulle ha stort utrymme för att vara delaktiga och påverka utformningen. Ett argument för detta är att de unga befinner sig åldersmässigt nära den grupp yngre barn som ska ta del av de läsfrämjande aktiviteterna. Tanken är att den åldersmässiga närheten bidrar till starkare identifikation och relevanta perspektiv för att konkretisera arbetet, som inte vuxna alla gånger besitter.

Genom projektets utformning blev ungas olika kompetenser en del av det läsfrämjande arbetet. Särskilt de ungas kunskaper i olika språk, som också talades av de yngre barnen, blev en viktig kompetens för att utveckla goda relationer mellan unga högläsare och yngre barn. Ett resultat av projektet är att idéer som de unga initierade och genomförde fungerade väl i arbetet. De kompetenser som de unga förde in i projektet kom till användning i det läsfrämjande arbetet.

I utvärderingen av sommarens satsning uttryckte de unga önskemål om ytterligare moment som kunde inkluderas i de inledande utbildningsdagarna. Det handlade om kunskap kring bemötande av en barngrupp och vilket ansvar som gäller vid möten med barn i det offentliga rummet. Några önskade en tydligare struktur för arbetet.

- Unga tar del av motiverande insatser

Även detta projekt var nytt och genomfördes för första gången. En språkutvecklare på kommunens utbildningsförvaltning har initierat insatsen och fått gehör från enheten på kommunen som administrerar anställning av feriearbetande ungdomar. Språkutvecklaren har sedan själv planerat, organiserat och ansvarat för ramverket. Fem unga anställdes som högläsare på fritidshem under sommaren, tre tjejer och två killar. Av de unga som anställdes såg en sig som läsare, fyra såg sig som icke läsare, två uppgav att de hade svår dyslexi. Fyra av dem arbetade i par på samma fritidshem, en arbetade ensam på ett annat fritidshem.

Under utbildningsdagarna som genomfördes inledningsvis handledde en språkutvecklare de unga i lässtrategier. Tillsammans med språkutvecklaren övade de också på att hitta ställen i boken där det kunde vara relevant att uppmärksamma ett konstigt ord eller ställa någon fråga utifrån texten eller göra associationer till annan litteratur. De fick frågekort som de kunde använda för att förbereda frågeställningar. De fick också lyssna på exempel av olika typer av högläsning för att få en fördjupad förståelse för vad högläsning kan innebära.

Detta gjordes de första dagarna av feriearbetet. Fortsättningsvis under praktiken, som var fyra veckor, valde de nya böcker och applicerade lässtrategier. Ett resultat av handledningen var att de unga kände sig trygga och motiverade när de kom ut i de sammanhang där de skulle läsa. Alla hade handledare på fritidshemmen där de arbetade.

- Tydlig struktur ger fasta ramar

En annan av de kommuner vi haft dialog med tar emot närmare 120 läsambassadörer fördelat på två olika perioder under sommaren. Grupperna har bestått av 10–14 unga och en handledare. Genomförandet har haft en tydlig struktur och handlingsutrymme för de ungas egna initiativ och idéer har varit mer begränsad än i de exempel som ges där verksamheten varit småskalig. Liksom tidigare verksamheter vittnar representanter för den här verksamheten om att läsambassadörerna blir stärkta i den

egna läsningen genom feriepraktiken och att de uppfattar högläsningen som meningsfull. Insatsen utvärderas varje år. År 2023 gjordes en utvärdering tillsammans med de unga.

Utveckling till stolta läsare

De unga har fått högläsrollen genom kommunens enhet för sommarjobb till ungdomar och har inte särskilt matchats till arbete som högläsare. Flera berättar under utbildningsdagarna att de inte ser sig själva som läsare och några talar om att de har dyslexi. Ingen av verksamheterna som Kulturrådet haft dialog med beskriver detta som en svårighet. I stället beskriver de:

- hur de ungas flerspråkighet har stärkt kontakten med de yngre flerspråkiga barnen,
- att de unga har utvecklats under sin tid som högläsare,
- att de unga blivit stolta läsare som upplever att de gör något som är meningsfullt och som har betydelse för andra.

De unga känner sig stolta över att vara högläsande förebilder och alla aktörer har uppfattningen att de unga är mycket uppskattade av de yngre barn de läser för. I en kommun fick de unga möjlighet att läsa på sina hemspråk. Det gav kraft och breddad möjlighet att nå ut till de yngre barnen.

I de dialoger som Kulturrådet genomfört med aktörerna berättar de att de unga har fått en positiv upplevelse av att läsa för yngre barn. Det gäller känslan av att vara betydelsefull, att ha en meningsfull sysselsättning och att upptäcka läsning. Aktörerna beskriver att de unga har varit en resurs på flera olika sätt i mötet med de yngre barnen. Till exempel förmågan att "pejla" av barn och etablera relationer, förmågan att tala flera språk eller andra egenskaper inom sport och lekar som öppnade upp för att introducera läsning till de yngre barnen. De erfarenheter vi tar del av vittnar om att sommarjobb som högläsare för yngre barn kan vara läsfrämjande även för de unga som sommarjobbar.

Läsa för integration

"Läsa för integration" är en metod som den ideella föreningen Läsförmedlingsinstitutet, LFI, tagit fram. Läsförmedlingsinstitutet har arbetat med Läsa för integration i ett område med socioekonomiska utmaningar sedan 2015. Metoden är dokumenterad i en metodhandbok med förankring i praktik och forskningsresultat.¹²⁵ Metoden är särskilt framtagen för barn, unga och deras medföljande vuxna i områden med socioekonomiska utmaningar. Kulturrådet presenterar metoden som ett gott exempel.

Läsförmedlingsinstitutet är en läs-, litteratur- och kulturstärkande verksamhet vars syfte är att stärka demokrati och öka integration och delaktighet i samhället.¹²⁶

LFI beskriver Läsa för integration som en metod som inspirerar läsfrämjare att verka för läsning, ökar förståelsen för vikten av läsning och språkutveckling hos barn samt ger konkreta verktyg för läsfrämjande arbete.¹²⁷ Metoden riktar sig främst till barn mellan 3–11 år men kan anpassas till äldre målgrupper. Metoden är framtagen för att nå läsovana deltagare och utveckla deras läsning. Den fungerar också väl att använda tillsammans "med deltagare som erfar avstånd till litteratur på grund av intellektuella eller kognitiva hinder".¹²⁸

125. Denzin, 2018.

126. lfi.se – Läsförmedlingsinstitutet.

127. lfi.se – Läsförmedlingsinstitutet.

128. Denzin, 2018, s. 22.

Marlen Eskander är grundare och verksamhetschef för LFI. Kulturrådet har tagit del av hennes kunskap och erfarenhet av metoden Läsa för integration. I nedanstående avsnitt sammanfattar Kulturrådet hur Marlen Eskander beskriver arbetet med metoden Läsa för integration.

Läsfrämjarinstitutet

Marlen Eskander, Verksamhetschef

Om Läsa för integration

Verksamheten startade 2015 som "Läsa för integration", en verksamhet inom ramen för Assyriska kulturföreningen i Södertälje. Sedan 2018 heter verksamheten Läsfrämjarinstitutet, LFI, och är en ideell förening. Läsmetoden kallas även fortsättningsvis "Läsa för integration".

LFI:s metod fokuserar på läsfrämjande arbete med en läsovan målgrupp. Bland annat innebär det att verksamheten ska vara tillgänglig och inbjudande för deltagare och deras medföljande vuxna. LFI sänker trösklarna till litteraturen. Den litteratur som används ska ligga nära deltagarnas egna livserfarenheter och deltagarna är medskapare i alla skeenden. Centralt för det läsfrämjande arbetet är att det finns en representation, som deltagarna kan spegla sig i, som erkänner olika identiteter i termer av språk och kulturella bakgrunder.

Läsa för integration bygger på att läsfrämjaren har god insikt i deltagarnas bakgrund och levnadsvillkor. Till exempel hur det tar sig uttryck i deltagarnas liv att de lever med flera språk, har migrationshistoria och- eller lever i socioekonomisk utsatthet. En viktig utgångspunkt är att flerspråkighet är en tillgång. En annan väsentlig utgångspunkt är att det finns etablerade, goda relationer mellan läsfrämjare och deltagare.

Läsfrämjarinstitutet designar metoder som är anpassade för målgruppen. De metoder som används ökar sannolikheten för att målgrupperna tar till sig till boken, berättelsen och handlingen. Frågorna står i centrum och driver verksamheten. Frågor som: Varför gör vi den här aktiviteten? Varför kommer de till oss? Varför ska de komma till oss? Vad får de av oss?

Strukturen behöver också bygga på att det är en verksamhet som är veckovis återkommande och systematisk. Precis som vid idrottsaktiviteter eller musiklektioner behöver läsning utvecklas genom att öva. Genom LFI:s metoder erbjuds deltagarna en verksamhet med socialt, pedagogiskt och kulturellt innehåll.

Den vanligaste metoden i LFI:s verksamhet är 4-dimensionell högläsning. Metoden består av fyra delar:

- Texten i boken
- Berättarrösten
- Improvisationsteater
- Medskapande.¹²⁹

Utöver 4-dimensionell högläsning använder LFI ett antal olika övningar som alla syftar till att förädla den litterära upplevelsen i kroppen genom andra konstformer och konstnärliga uttryck, till exempel, berättande, teater, sång, dans, konst, med mera.

Insatsen ska vara tillgänglig, till exempel föregår kollektiv läsning alltid enskild läsning vilket är särskilt viktigt för den ovane läsaren. Tiden då en aktivitet arrangeras måste anpassas till vad som passar målgruppen, även tid för fika eller mat samt social samvaro är viktigt. Verksamheten ska uppfattas som en plats som finns över tid där deltagarna är delaktiga och medskapare i verksamheten. Det är en struktur som deltagarna lär sig och då kan känna sig trygga med.

Läsning är inte alltid första prioritet bland unga därför är det viktigt att utgå från ungas andra intressen, som kan motivera till läsning. En ingång som LFI använder sig av är barns och ungas intresse för andra konst- och kommunikationsformer, till exempel teater eller poddar. I arbetet med uppsättningen av en pjäs eller i planering av en podd vävs läsningen in i projektet. LFI introducerar läsning och böcker som en del i ett bredare konstformat. Att arbeta läsfrämjande handlar om att beröra. För de som inte haft en läsoplevelse och inte är läsmotiverade kan ett steg mot läsning ske genom andra konstformer.

Verksamheten ska vara meningsfull och erbjuda pedagogiskt, socialt och kulturellt innehåll. LFI:s viktigaste utgångspunkt är det socialantropologiska perspektivet, människan som social och kulturell varelse. Målgruppen är överordnad allt och läsning erbjuds med målgruppen i centrum.

Unga är en målgrupp i sig att arbeta läsfrämjande med. Det är också av betydelse att arbeta med unga som läsande förebilder i arbetet med yngre barn. Det är en stark motivationsfaktor för yngre barn att träffa unga som de kan identifiera sig med. Därför är det alltid en fördel att som äldre vuxen samarbeta med unga i läsfrämjande arbete med barn.

Samverkan är en viktig faktor för LFI och sker med andra konstaktörer och civilsamhällesaktörer som idrottsföreningar, andra sociala föreningar, etniska föreningar och samfund. LFI samverkar med kommunen genom bibliotek, skolor, förskolor och socialkontoren. Socialkontoren är särskilt viktiga för samverkan med vårdnadshavare.

Läsfrämjarinstitutet utvärderar genom besöksstatistik och insamling av kvalitativa data från familjer. Den verksamhet på LFI som är "efterskolverksamhet" utvärderas som en del av skolans systematiska kvalitetsarbete.

Shared Reading

Metoden Shared Reading¹³⁰ är väl beprövad i olika sammanhang särskilt i Storbritannien. Metoden har väckt intresse i Norden, där ett nordiskt forskningsprojekt har startats för att följa och stimulera implementeringen av Shared Reading i Danmark, Sverige och Norge.¹³¹ Det är en metod som många arbetar med inom ramen för biblioteksverksamhet. Kulturrådet har också sett i de ansökningar om bidrag som görs att metoden många gånger läggs in i planering som en av flera metoder i läsfrämjande insatser för unga. Även när det gäller unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Därför väljer vi att presentera metoden inom ramen för goda exempel.

Shared Reading är en metod för högläsning och diskussion av skönlitteratur i grupp, som har utvecklats av den engelska litteraturvetaren Jane Davis.¹³² Metoden har spridits i Storbritannien via organisationen The Reader, som organiserar hundratals grupper med olika målgrupper, ofta ledda av ideellt engagerade läsledare.

Målet med Shared Reading är att människor, vana såväl som ovana läsare, ska komma i kontakt med läsning och skönlitteratur, och upptäcka att det är något att uppskatta och känna sig stärkt av. En viktig målgrupp är personer som av olika orsaker hamnat i socialt utanförskap eller som lever med psykisk ohälsa.¹³³ Metoden kan också bidra till att deltagarna får en djupare förståelse för sina tankar, känslor och livsfrågor.

I metoden Shared Reading är inte bara högläsningen och de planerade pauserna för reflektion centrala, utan även textens karaktär och läsledarens attityd. För att göra en sådan närgående läsning meningsfull måste texterna ha en förmåga att fånga läsarens intresse och engagemang. De måste vara innehållsrika och utmanande, med djupare innebörd än det som är uppenbart från början. En grundläggande princip är att även icke-erfarna läsare har rätt att möta kvalitativa texter som förmedlar djup livserfarenhet. Detta innebär att det inte finns plats för trivialisering, förenkling eller förytligande.¹³⁴

Läsledarens roll

Läsledarnas uppgift sträcker sig längre än att välja och planera läsning, de måste även använda sig av sin personlighet. Begreppet "Be kind" lyfts fram som en central uppmaning som har djupare betydelse än vad som genast framgår. Läsledaren formar samtalsatmosfär och säkerställer att alla deltagare bemöts väl och ges utrymme att delta och uttrycka sig. Det handlar om att tillsammans närma sig texten, skapa kopplingar och hjälpa deltagarna att applicera sina egna livserfarenheter på textens innehåll. Relationerna mellan deltagarna, texten och läsledaren är avgörande för diskussionsutbytet.¹³⁵

130. Kulturrådet har uppmärksammat att flera olika stavningsvariationer används i svenska texter om Shared Reading. De vanligaste är "Shared Reading" och "Shared reading" men även "shared reading" och förkortningen "SR" förekommer. I den här rapporten har vi valt att använda "Shared Reading".

131. Se till exempel, uu.se – Uppsala universitet och sv.se- Studieförbundet vuxenskolan.

132. uu.se – Uppsala universitet.

133. Se till exempel, uu.se – Uppsala universitet och sv.se – Studieförbundet vuxenskolan.

134. Region Skånes kulturförvaltning, utan år.

135. Region Skånes kulturförvaltning, utan år.

Henrik Wig, är Shared Reading-utbildare och projektledare för projektet "Smultronstället" där bland annat utbildning i Shared Reading ingår. Smultronstället är ett lässtärkande och läsfrämjande projekt med bidrag från Kulturrådet i Västra Götalands län. Projektet involverar alla 15 kommuner i tidigare Skaraborgs län.¹³⁶ I nedanstående avsnitt sammanfattar Kulturrådet hur Henrik Wig beskriver arbetet med metoden Shared Reading.

Västra Götaland, projektet Smultronstället

Henrik Wig, Projektledare

Om Shared Reading

Shared Reading är en inkluderande metod och fungerar bra för att föra ut läsning och samtal om texter till grupper som biblioteken kan ha svårt att nå. Till exempel ungdomar, människor med annat modersmål än svenska och människor med funktionsnedsättning. Syftet är att brett prata om livsproblematik utifrån texter och lyssna på andras erfarenheter. Texten är motorn som startar samtalet och deltagarna bidrar med sina livserfarenheter för att förstå texten. Det är det gemensamma utforskandet och inte den individuella prestationen som är i fokus.

Att bilda en Shared Reading-grupp

En Shared Reading-grupp består av cirka 5–10 deltagare och en fast läsledare. Gruppen träffas regelbundet och läser nya texter varje gång. Det kan vara lyrik och kortare noveller. Deltagarna läser högt, rad för rad och stycke för stycke, och diskuterar de intryck, känslor och associationer som spontant kommer upp hos dem under läsningen. Det finns inga rätta svar och det handlar inte om någon litteraturvetenskaplig analys.

Att få ihop en grupp kan många gånger vara en utmaning. Ett sätt att nå deltagare är att vända sig till en redan etablerad grupp och rekrytera därifrån. Det kan vara en läs- eller bokcirkel. Den som vill starta en Shared Reading-grupp kan också vända sig till verksamheter eller institutioner som skola, kriminalvård eller äldreboende. Ett bredare sätt att söka deltagare är via sociala medier och webben. Ibland kan det vara nödvändigt att börja med en väldigt liten grupp som sedan kan växa över tid. Den personliga kontakten är många gånger helt avgörande för att nå ut till potentiella deltagare. I en Shared Reading grupp handlar det om att skapa en trygg atmosfär, det gagnar känslan av att vara delaktig.

Framgångsfaktorer och utmaningar

Återkommande framgångsfaktorer som framkommit i utvärderingssamtal bland de grupper som Henrik Wig har haft är:

- Det är skönt att inte behöva vara smart.
- Det finns inga rätta och fel svar.

- Det behövs ingen förberedelse inför möte (stor lättnad).

Det är roligt att lyssna på andras perspektiv och tankar.

- Bra diskussioner trots att gruppdeltagarna inte känner varandra.
- Intresset för litteratur ökar, särskilt när det gäller poesi.

Återkommande utmaningar som framkommer i utvärderingssamtal:

- Svårt att till en början förstå vad texten skulle kunna betyda.
- Det kan vara en utmaning att vara kvar i att "inte förstå".
- Det går långsamt.
- Ovant vid diktläsning att texten läses igen och igen.
- Svårt för vissa att det kan vara tyst, ungdomar kan bli otåliga.

Vilka utmaningar som finns beror väldigt mycket på vilka deltagare som finns i gruppen. Att läsa med gymnasister på en skola ger helt andra utmaningar än att läsa med deltagare inom psykiatri. Det är relaterat till grupsammansättningen.

Utveckling av Shared Reading-grupper

Inom den struktur som en Shared Reading-grupp ingår i är det viktigt att det finns stöd och utvecklingsmöjligheter för läsledarna. Till exempel samtalsgrupper där läsledarna tillsammans får prata om sina utmaningar och framgångar. Att projektledare eller annan läsledare kan komma och lyssna och ge respons. Att det finns ett nätverk där läsledare kan dela tips på bra texter som kan användas.

De allra flesta läsledare är också bibliotekarier. För att utveckla en Shared Reading-verksamhet behöver de både moraliskt stöd, till exempel från sin chef eller biblioteksansvarig, och tid till förberedelse, utförande och efterarbete. Bibliotekarier arbetar oftast med Shared Reading inom ramen för sin tjänst, vilket betyder att Shared Reading är gratis och en del av de tjänster biblioteket erbjuder.

Ungdomsråd

Nioosha Shams, Kulturrådets Läsambassadör mellan 2022–2024, har i sitt läsfrämjande arbete med unga, flerspråkighet och modersmål arbetat med ett ungdomsråd. Exemplet med ungdomsråd som en metod i arbetet med läsfrämjande insatser ska i det här sammanhanget ses som ett innovativt exempel. Att arbeta med ett ungdomsråd för utveckling av läsfrämjande är en struktur och ett sätt att samla kunskap som introducerar delaktighet med stort fokus på de ungas egna perspektiv och möjligheter att påverka. Kulturrådet har därför valt att introducera metoden som ett inspirerande exempel.

Att arbeta med ett ungdomsråd är ett sätt att få med och involvera unga i läsning och skrivande. Ett ungdomsråd kan bidra till att utforska och utveckla läsfrämjande arbete för och med unga och är

ett exempel på att arbeta med delaktighet tillsammans med unga utifrån en struktur. Att starta och engagera ett ungdomsråd omfördelar makt och möjlighet att påverka till unga inom ramen för både delaktighet och samverkan.

Kulturskribenten och författaren Nioosha Shams är Sveriges Läsambassadör 2022–2024. Hon är utsedd av regeringen och bakom utnämningen står också Läsrådet, ett rådgivande organ inom Kulturrådet. I uppdraget som Läsambassadör ingår att inspirera barn och unga till läsning och att vara en läsande förebild. Nioosha Shams arbetar under sin tid som Läsambassadör särskilt med ungdomar, flerspråkighet och med modersmål. Hon vill skapa fler möjligheter för barn och unga att lära känna sitt modersmål och öka kunskap och nyfikenhet om flerspråkighet. I följande avsnitt sammanfattar Kulturrådet hur Nioosha Shams beskriver arbetet med metoden Ungdomsråd.

Kulturrådet

Nioosha Shams, Läsambassadör 2022–2024

Om Ungdomsråd

Varför ungdomsråd?

När Nioosha Shams började sitt arbete som Läsambassadör var det en självklarhet att inkludera unga i arbetet. Från början arbetade hon med ungas involvering utifrån skolbesök men insåg snabbt att de strukturer som redan är etablerade på en skola begränsade hennes möjligheter att ha en öppen dialog med eleverna. Det kan vara svårt för elever att möta en ny person och föra dialog med i ett klassrum där både lärare och elever redan känner varandra. Som Läsambassadör ville hon ha ett mer fördjupat samspel med unga kring läsning. I det arbete som hon skulle göra såg hon unga med annat modersmål än svenska som sina experter.

– Jag började tänka på olika sakkunnigråd som finns och hur man använder sig av experter och vilka som är mina experter i det här sammanhanget. Det var ju ungdomar med annat modersmål än svenska, eftersom mina två stora frågor är unga och flerspråkighet.

Ungdomsrådet bildade hon sedan genom att ta kontakt med lärare i svenska på tre olika högstadieskolor. Varje lärare rekommenderade tre elever till det kommande ungdomsrådet. Ungdomsrådet består nu av nio 15–16 åringar, fem tjejer och fyra killar. De fokuserar tillsammans med Läsambassadören på modersmål, flerspråkighet och ungdomslitteratur. Syftet är att få ungas blick på läsning och införliva deras idéer i läsambassadörens arbete.¹³⁷ De arbetar tillsammans med att delta på riksdagsmöte, mässor, i poddar och prata om vikten av att synas också i litteraturen, oavsett bakgrund. De träffas en gång i månaden.

Utöver deltagande i olika aktiviteter ska ungdomsrådet tillsammans med Läsambassadören undersöka vad unga själva ser som meningsfullt i läsande och skrivande. Och hur relationen till flerspråkighet och modersmål påverkar en som människa.

Delaktighet på lika villkor

Delaktighet är centralt i arbetet med ungdomsrådet. Nioosha Shams understryker att delaktighet inte ska vara något slags verktyg som är avskilt från de ungas unika kompetenser. För att de unga ska känna sig delaktiga ska fokus vara på deras personliga unika erfarenheter som finns samlade i ungdomsrådet. För att skapa delaktighet måste de unga känna sig hörda och sedda. De måste få prata om det de vill prata om, skriva om det som känns viktigt och brännande, bli tagna på allvar och känna att det finns utrymme för alla sorters känslor i ett rum. En annan viktig aspekt för att delaktigheten ska bidra till omfördelning av makt, är att arbetet i ungdomsrådet är avlönat. Först när det handlar om avlönat arbete kan vi tala om delaktighet på lika villkor menar Nioosha Shams.

Vikten av representation

Nioosha Shams lyfter uttrycket "code switching" för att förklara den verklighet som många unga med utländsk bakgrund lever med. Code switching handlar om att behöva anpassa sitt beteende till olika sammanhang med olika kulturella normer och värderingar. Det är något som många unga med olika kulturella bakgrunder har utvecklat som en del i att leva både med och utanför majoritetskulturen. Då blir det extra väsentligt att den egna kompetensen i form av språk och sociokulturella erfarenheter ges utrymme och förstås av resten av gruppen.

– Att inte behöva censurera sig, att inte behöva dela upp sig själv och gömma vissa delar. Det här är ju tonåringar som har lärt sig den hårda vägen hur mycket man måste anpassa sig. De är superduktiga på "code switching". Att bara kunna vara i ett rum och slippa göra det. Det tror jag är jätteviktigt.

I ungdomsrådet finns representation av unga med olika kulturella bakgrunder och flerspråkighet. Nioosha Shams berättar att det inte är ett aktivt val utifrån en idé om representation. Snarare är representativiteten i ungdomsrådet en självklarhet som grundar sig i hennes egen bakgrund och hennes egna erfarenheter.

– När vi ses är det till exempel inte ett aktivt val att prata om att bli utsatt för rasism, utan de samtalen kommer upp av sig själv.

Det är de gemensamma erfarenheterna som får utrymme i gruppen, det som alla varit med om och kan relatera till. Gemensamma erfarenheter är också viktigt för representativitet bland de som arbetar med läsfrämjande insatser. Representation av utländsk bakgrund och flerspråkighet bland de som arbetar med läsfrämjande är begränsad. Det i sin tur kan bidra till att läsfrämjande insatser bara når ut till vissa barn och unga.

– Barn och unga behöver speglar och förebilder, alla sorters förebilder. De behöver kunna se att det finns en framtid för sådana som dem. Det är klart att barn som går till biblioteket och bara ser en viss typ av människor som jobbar där eller som kommer dit på författarbesök inte tänker att det här är en framtid för mig.

Representativitet är en viktig del i det läsfrämjande arbetet när det ska genomföras med unga med olika bakgrunder. En av de första saker som behöver vara på plats för att få fungerande delaktighet och stärka läsning för alla barn och unga är representation.

När det finns representativitet finns gemenskap. I ungdomsrådet skriver de unga på sina respektive språk. Många samtal handlar också om språk och modersmål. Det innebär också att många av de ungas texter handlar om arv, kultur och historia. Nioosha Shams berättar att de unga blir stolta när de får prata om detta och när det lyfts upp som något positivt. Därför är det viktigt att dela erfarenheter. Det är en stor tillgång att prata om modersmål i gruppen.

Förutsättning som behöver finnas på plats

Nioosha Shams beskriver några förutsättningar som kan vara bra att ha på plats för att skapa motivation för ett ungdomsråd.

- Välj inspirerande miljöer. Till exempel stora lokaler där det går att röra sig mellan olika platser och konstrika miljöer.
- Erbjud god mat. Mat som de tycker om, alla är inte mätta hela tiden och har inte alltid tillgång till stora resurser för mat, då är det viktigt att kunna erbjuda god mat.
- Tänk okonventionellt. Till exempel sitt någon annanstans än vid ett runt ett bord.
- Ta många pauser. Alla är olika och det är inte lätt för alla att sitta still under längre tid.
- Byt ofta mellan aktiviteter.

Ungdomsråd som metod

I arbetet med att starta ett ungdomsråd, till exempel inom ramen för biblioteksverksamhet, behöver de nog inte lägga så mycket tid som vi lägger och skapa relationer, säger Nioosha Shams. Det krävs inte lika mycket och det kan bli bra ändå. En nyckel kan vara att vissa av de unga känner varandra litegrann, det underlättar i grupprocessen. Sedan är det centralt att de vuxna som ska arbeta med ungdomsrådet trivs med, och har erfarenhet av, att arbeta med unga.

Så länge unga byts ut, precis som en Läsambedör, och så länge det görs utifrån tydliga riktlinjer och en genomarbetad struktur, då går det att arbeta med ungdomsråd som en metod avslutar Nioosha Shams.

7. Summering och rekommendationer

I den här rapporten har Kulturrådet undersökt förutsättningar i arbete med läsfrämjande satsningar för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Vi har haft fokus på organisering, samverkan och delaktighet. Den kunskap och de erfarenheter som ligger till grund för resultat och beskrivningar i den här rapporten ger vid handen ett antal förutsättningar som gynnar läsfrämjande arbete. Det är förutsättningar som bör finnas med i ett utvecklingsarbete kring läsfrämjande satsningar för och med unga, 13–25 år, i områden med socioekonomiska utmaningar.

Framgångsrika, långsiktiga läsfrämjande insatser för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar kräver:

- satsningar som genomförs lokalt men också på kommunal, regional och statlig nivå,
- aktörer och verksamheter som arbetar mot gemensamma mål,
- tydlighet kring hur resurserna ska fördelas och lokal anpassning av tillvägagångssätt,
- kunskap om målgruppens perspektiv och livsvillkor,
- innovativt, läsfrämjande utvecklingsarbete tillsammans med målgruppen,
- tillitsfulla relationer mellan läsfrämjare och målgrupp,
- läsfrämjare och läsfrämjandematerial med mångfald i form av olika identiteter, olika sociala och kulturella perspektiv, flerspråkighet och olika funktionsförmågor.

Rekommendationer

Med utgångspunkt i resultaten i den här rapporten rekommenderar Kulturrådet att läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar spänner över nio olika utvecklingsområden. Dessa nio utvecklingsområden presenteras i det följande.

1. Organisera utifrån strategiskt viktiga verksamheter och utveckla gemensamma mål

De områden och offentliga system inom vilka barn, unga och vuxna verkar är komplexa. Områden skiljer sig åt genom socioekonomiska förutsättningar, skolors kvalitet, utbud av offentlig service, transportsystem, lärande i hemmiljön för att nämna några områden. Kunskap om förutsättningar och demografin i ett område bör utgöra utgångspunkt för planering av vilka läsfrämjande insatser som är mest lämpliga. Det är viktigt att göra lokala anpassningar. Detta ger vi exempel på i kapitel 3 som fokuserar på att beskriva hur läsfrämjande arbete kan genomföras i olika lokala sammanhang. Arbetet bör ske i samverkan mellan strategiskt viktiga aktörer och verksamheter. För att den lokala organiseringen ska fungera måste – rollfördelning – ansvar – kompetens – praktiskt genomförande – samhandlas mellan verksamheter på samma nivå, och på olika nivåer. Det är centralt att formulera gemensamma mål. Det gäller mål för helheten såväl som mål för olika delverksamheter.

I det läsfrämjande arbetet kan det finnas många olika parter. Till exempel kommun, civilsamhälle, näringsliv och trossamfund. Mer ingående beskrivningar av läsfrämjande arbete i lokalsamhället finns i kapitel 3 och kapitel 6.

2. Samverka med många olika parter

Områden med socioekonomiska utmaningar är inte homogena. Lokal infrastruktur, demografi, offentlig service, lokal verksamhet och lokala aktörer påverkar områdesmiljön. Därför är det viktigt

att samverkan inkluderar många olika parter i ett område. Inom ramen för samverkan bör partners vara aktörer som är aktiva och lokalt förankrade i området och som erbjuder aktiviteter för unga.

När verksamheter planerar insatser tillsammans finns också möjlighet att komplettera olika insatser för ett gemensamt läsförändringsmål. Vi skriver mer om gemensam planering i kapitel 2 och 4.

Att få till stånd en fungerande samverkan kan vara en utmaning. Att parterna gemensamt kommer överens om vilken form av samverkan som ska genomföras är ett första steg. En plan för de olika parternas ansvarsfördelning och roller bör tas fram innan samarbetet i en speciell fråga startar. Detta ter sig särskilt viktigt när olika enheter inom olika förvaltningar i kommunen ska samverka med varandra.

Parter i olika verksamheter och på olika nivåer kan ha enskilda mål. Dessa mål får inte förväxlas med de gemensamma mål som blir resultat av planering och genomförande av samverkan. Det är viktigt att alla parter, i planering och genomförande, kommer överens om gemensamma strategier och metoder för det läsförändring arbetet. I planering av samverkan ingår att sätta tydliga mål och planera för uppföljning.

3. Utveckla kunskap om målgruppens perspektiv

I arbetet med läsförändring satsningar för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar bör det finnas kunskap om:

- demografiska förhållanden,
- ungas egna perspektiv,
- ungas livsvillkor,
- flerspråkighet,
- vilka socioekonomiska utmaningar som behöver uppmärksammas särskilt i ett visst område,
- vilka fritidsaktiviteter unga ägnar sig åt,
- särskilda samlingsplatser för unga i området.

Detta bör ingå i planering och samverkan kring satsningar. Sådan kunskap, även på kommunal förvaltningsnivå, är en förutsättning för att planera långsiktigt och förankra läsförändring arbete för och med målgruppen.

Områden med socioekonomiska utmaningar kan vara områden där boenden talar flera språk och där svenska inte alltid är hemspråket. Då är det nödvändigt att göra flerspråkighet och användning av olika språk till en central del av det läsförändring arbetet.

I avsnittet om ungas kultur och fritid i kapitel 1 och i kapitel 3 och 5 finns exempel på hur kommuner kan samla in och sprida kunskap om hur unga ser på sig själva som läsare.

4. Arbeta innovativt och involvera unga

Unga mellan 13–25 år i områden med socioekonomiska utmaningar är en heterogen grupp. För att nå dem behövs kunskap om ungas situation samt anpassningar till de förutsättningar som finns i olika områden och i olika grupper. Det behövs också ett fortsatt innovativt arbete om delaktighet för unga i läsförändring insatser.

Delaktighet och möjlighet för unga att påverka utifrån ett rättighetsperspektiv är centralt i allt arbete tillsammans med unga. Delaktighet handlar alltid om fördelning av makt. Det betyder att graden av

delaktighet står i relation till hur mycket, eller vilken, makt vuxna kan, och vill, avstå från. Frågan om delaktighet är bred och vad delaktighet kan innefatta beror på sammanhanget.

För att involvera målgruppen kan det vara väsentligt att ta in ett vidgat textperspektiv och olika former av aktiviteter som, i ett längre perspektiv, kan motivera målgruppen och bidra till ungas läsande.

I kapitel 5 går vi igenom delaktighet och hur unga kan bli en del i planering och genomförande av det läsfrämjande arbetet. Vi ger också exempel på samverkan med unga i kapitel 6.

I kapitel 6 ges flera exempel på hur det läsfrämjande arbetet kan gynnas av ett vidgat textbegrepp, till exempel genom att använda bilderböcker när unga som är osäkra på sin läsning och ska läsa för yngre barn inom ramen för Läsa äger. Eller när Läsföräldrainstitutet och Läsambedandörens ungdomsråd utgår från kreativt skapande eller digitala produktioner som poddar för att tillsammans med unga utveckla läsning. Det är också av stor vikt att de unga får möta läsande förebilder i jämnåriga eller något äldre unga med liknande kulturell och språklig bakgrund.

En del av de resultat Kulturrådet tagit fram i den här rapporten visar att läsning inte alltid är ungas första prioritet. Det kan finnas olika anledningar till att unga inte prioriterar läsning och mer kunskap om hur unga beskriver sin relation till läsning behövs.

5. Skapa goda relationer och trygga rum

I kapitel 2 ger vi exempel på utmaningar och framgångsfaktorer i arbetet med bidrag som i vissa delar riktar, och har riktat, sig mot områden med socioekonomiska utmaningar. Poängen är att på olika sätt verka för goda relationer och trygga rum. Det återkommer även i de dialoger vi haft, se kapitel 3, 5 och 6. Många aktörer i de dialoger Kulturrådet genomfört understryker att goda relationer är en förutsättning för målgruppens delaktighet och för fungerande samverkan. Goda relationer bygger på tillit och upplevelsen av att känna sig trygg. I Kulturrådets resultat framkommer följande exempel på förutsättningar som i praktiken gynnar goda relationer och trygga rum:

- möjlighet till enskilda samtal med individer i målgruppen inom ramen för den läsfrämjande insatsen,
- att det lokala föreningslivet engagerar sig i genomförande,
- att flerspråkighet får ta plats och bli en del i den läsfrämjande insatsen,
- att i mötet med unga ha förståelse, nyfikenhet och acceptans för en annan persons livsstil, intressen och attityder.

6. Var noga med mångfald inom ramen för läsfrämjande arbete

Inledningsvis i den här rapporten refererar vi till Boverket när vi i kapitel 1 skriver att det finns en samvariation mellan områden som domineras av hushåll med låga inkomster och hushåll med utländsk bakgrund. I dessa områden finns också olika grad av socioekonomiska utmaningar. Vi har fått många vittnesmål i våra dialoger om hur viktigt det har varit för många unga som högläser, och för barn som lyssnar till högläsning, att få läsa och lyssna på sitt hemspråk. Vi har också fått vittnesmål om att olika sociala och kulturella perspektiv liksom flerspråkighet bland de som arbetar med läsfrämjande insatser har stor betydelse. De unga stärks av förebilder som de kan identifiera sig med. Därför är det viktigt att de som arbetar läsfrämjande i områden med socioekonomiska utmaningar representerar olika kulturella bakgrunder och flerspråkighet. Exempel på hur detta kan komma till uttryck i läsfrämjande arbete finns i kapitel 6.

7. Anpassa satsningen till unga med olika funktionsförmågor

I arbetet med det här kunskapsunderlaget har Kulturrådet inte funnit några läsfrämjande insatser och metoder för och med unga med funktionsnedsättning som bor i områden med socioekonomiska utmaningar. Däremot har vi tagit del av beskrivningar av insatser som i praktiken anpassas till unga som är läsovana eller har läsnedsättning. Exempel på detta finns särskilt i kapitel 6. Hur systematiserade olika anpassningar har varit eller hur väl de har fungerat i praktiken, kan Kulturrådet inte uttala sig om utifrån de beskrivningar som myndigheten tagit del av.

Det finns en utvecklingspotential i att tänka kring universell utformning och inkludering redan i planeringen av en insats. Kulturrådet ser ytterligare behov av att sammanställa och sprida kunskap om läsfrämjande metoder och tillgängliga medier för just den här gruppen.

8. Gör återkommande uppföljningar

Genom uppföljning finns möjlighet att utvärdera om, och i så fall hur, de mål som satts för en läsfrämjande insats har uppnåtts. Det blir också ett tillfälle att få syn på utmaningar som behöver hanteras och ta in synpunkter från målgruppen. Tydliga målformuleringar är en förutsättning för att kunna göra relevant uppföljning. Planering av hur arbetet ska följas upp bör ske redan i det inledande arbetet med satsningen, i samband med att målen formuleras. I kapitel 3 och 6 finns exempel på hur uppföljning har bidragit till fördjupad kunskap om satsningar.

9. Inkludera satsningen i ordinarie verksamhet

Att nå goda effekter med läsfrämjande arbete är ett långsiktigt arbete. Satsningen behöver pågå år efter år. Långsiktighet och hållbarhet är beroende av att det finns en plan i kommunen för att integrera projekt i ordinarie verksamhet efter att statlig eller regional finansiering avslutats.

Referenser

- Andersson, J. (2015) *Med läsningen som mål. Om metoder och forskning på det läsförbättrande området*. Stockholm Kulturrådet
- Botkyrka kommun (2023) *Läsandestudie*. Genomförd av Splitvision Research, etnografiska samhällsundersökningar. Botkyrka: Kultur- och fritidsförvaltningen i Botkyrka kommun
- Centerwall, U. & Hagberg, K. (2023) *Tillgänglig läsning för barn och unga med läsnedsättning – en kunskapsöversikt*. digiteket.se <https://digiteket.se/inspirationsartikel/tillganglig-lasning-for-barn-och-unga-med-lasnedsetting-en-kunskapsoversikt/> [240213]
- Denzin, B. (2018) *Läsa för integration en metodhandbok*. Stockholm: En bok för alla
- Fälth, L., Nordström, T., Andersson, U.B. & Gustafson, S. (2019) An intervention study to prevent “summer reading loss” in a socioeconomically disadvantaged area with second language learners. *Nordic Journal of Literacy Research*. Vol. 5. No.3. pp.10–23
- Hedman, C. (2010) Över- och underidentifiering av dyslexi hos tvåspråkiga. *Nordand Nordisk Tidskrift för Andrespråksforskning 2010*, 1(5):37–68.
- Johansson, S. & Larsdotter, M. (2019) *Kognitiv tillgänglighet på bibliotek. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2019a) *Främja läsning. Handlingsplan för läsförbättrande 2019*. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2019b) *Kreativa platser*. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2020a) *Bokstart i Sverige. En uppföljning*: Governo: Rånlund, A., Segerström, A. & Strandberg, R. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2020b) *Bokstart i världen. Metoder och forskning om bokgävsprogram för små barn och deras familjer*. Governo: Adenfeldt, M., Segerström, A. & Strandberg, R. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2022) *Barnrätt i praktiken. Barnkonventionens praktiska tillämpning i Kulturrådets verksamhetsområde*. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2023a) *Nuläge om barns och ungas läsning. Med samverkan i fokus*. Stockholm: Kulturrådet
- Kulturrådet (2023b) *Flernivåsamverkan främjar barnets bästa*. Stockholm: Kulturrådet
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2023) *En fördjupad bild av ungas fritid UNG IDAG 2023:2*. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- National Literacy Trust (2016) *National Literacy Trust Hubs* (PDF) https://cdn.literacytrust.org.uk/media/documents/National_Literacy_Trust_Hubs_a_place_based_response_to_low_literacy.pdf [230615]

National Literacy Trust (2020) *The development of the National Literacy Trust's place-based model* (PDF) https://nlt.cdn.ngo/media/documents/National_Literacy_Trust_place-based_model.pdf [231030]

Regeringens proposition 2013/14:3 *Läsa för livet.*

Regeringens proposition 2013/14:191 *Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande.*

Regeringsbeslut 2020, *Regeringsbrev för budgetåret 2021 avseende Statens skolverk.*

Regeringsbeslut 2023, *Regeringsbrev för budgetåret 2024 avseende Statens kulturråd.*

Region Skånes kulturförvaltning (utan år) *Shared reading, delad läsning, gemensam läsning. – kärt barn har många namn eller vad är det för märkvärdigt med att läsa högt tillsammans?* (PDF) https://utveckling.skane.se/siteassets/publikationer/om_shared_reading_formgiven.pdf [20230817].

Roelofs, K. & Salonen, T. (2019) *Insatser i "utsatta" områden. En analys av 20 års områdesutveckling och lärdomar inför framtiden.* Stockholm: Bostad2030

SOU 2006:5 *Organisering av regional utvecklingspolitik – balansera utveckling och förvaltning Rapport 2 till Organisationsutredningen för regional tillväxt.*

Sandin, A. S. & Berge Kleber, E. (2024) *Barns och ungas bibliotek – En kunskapsöversikt.* Stockholm: Regionbibliotek Stockholm

Schultz Nybacka, P. & Nordin, N. (under publicering) *Att främja läsning för unga. Vad säger forskningen om att läsfrämja för unga i områden med socioekonomiska utmaningar?* Stockholm: Kulturrådet

Skolinspektionen (2018) *Att skapa förutsättningar för delaktighet i undervisningen.* Stockholm: Skolinspektionen

Skolverket (2023a) *Insatser för att stärka barns och elevers läsande.* Stockholm: Skolverket

Skolverket (2023b) *PISA 2022 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap.* Stockholm: Skolverket

Skolverket (2023c) *PIRLS 2021 Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv.* Stockholm: Skolverket

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2012) *Där man söker får man svar. Delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning. FoU skriftserie nr 2.* Red. Szönyi, K. & Söderqvist Dunkers, T. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten

Tillväxtverket (2019) *Metodstöd för regionala serviceprogram 2021-2030. Rapport 0382.* Östersund: Tillväxtverket

Åhl, C., Karlsson, J. & Ingeström, S. (2021) *Handbok för barns delaktighet och inflytande. Teori och praktik för nyfikna läsare som vill lära sig mer om värdet av barnets perspektiv.* (PDF) UNICEF Sverige https://downloads.ctfassets.net/gl8rzq2xcs2o/2TqqMVVM8VSVxew7RIOC6r/6f-3db7c6827df5565191f1a904385453/Unicef-Handbok-2020-barns_delaktighet_och_inflytande_webb.pdf [20241124]

Elektroniska referenser

artscouncil.org.uk – Arts Council England

<https://www.artscouncil.org.uk/creative-people-and-places-0> [231128]

berattarministeriet.se – Nationell skolkarta

<https://www.berattarministeriet.se/skolkartan/> [231023]

bibliotekforeningen.se – Allt fler bibliotek samarbetar utanför sektorn

Allt fler bibliotek samarbetar utanför sektorn – Svensk biblioteksörening (biblioteksforeningen.se) [231031]

bokstart.se – Bokstart

<https://www.bokstart.se/> [230921]

boverket.se – Boendesegregation i Sverige

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/boendesegregation/sverige/> [231207]

digiteket.se – Läsambassadörer om biblioteken

https://digiteket.se/inspirationsartikel/nar-unga-nar-unga-tips-fran-malmo-stads-lasambassadorer-om-hur-biblioteken-kan-na-dem-battrel/?fbclid=PAaAZNwbyKTP4_5_wAAmhbtYOjk070_Dyv-SnuFFZHnYGuaLxkB-2UMYU6DoTE_aem_AWYgQF3C77IHsWfob5MA4UAexpsiDGimf-qwWJHGcNF8S... [231205]

euread.com

<https://euread.com/> [230613]

government.uk – Civil Society Strategy

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/732764/Executive_summary_-_Civil_Society_Strategy.pdf [230615]

kulturradet.se – Bokstart

<https://www.kulturradet.se/sok-bidrag/bokstart-spraknatverk/> [230921]

kulturradet.se – Bokstart, bedömningsgrunder

<https://www.bokstart.se/ombokstart/om-bokstartsbidragen/bedomningsgrunder-for-bokstarts-utvecklingsbidrag/> [231012]

kulturradet.se – Bokstart, roller och ansvar på statlig, kommunal och regional nivå

<https://www.bokstart.se/ombokstart/om-bokstartsbidragen/roller-och-ansvar-pa-nationell-regional-och-kommunal-niva/> [231012]

kulturradet.se – Ungdomsråd

<https://www.kulturradet.se/nyheter/2023/lasambassadorens-ungdomsrad/> [231127]

kulturskoleradet – Delaktighet och inflytande

https://www.kulturskoleradet.se/wp-content/uploads/2020/11/metod-_och_inspirationsmaterial_-_delaktighet_och_inflytande.pdf [231124]

lfi.se – Läsförmedlingsinstitutet

<https://www.lfi.se/metod-utbildning/> [230829]

lasager.se – Läsa äger

<https://lasaager.se/lasa-ager-resan/> [230831]

legilexi.org – LegiLexi

<https://legilexi.org/> [231212]

mucf.se – Ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv

<https://mucf.learnifier.com/a1/catalog/session/550e4d27-c671-4223-a484-103e6ea75cd-b?prid=240942> [230515]

mucf.se – Samverkansmodell

<https://www.mucf.se/verktyg/samverkansmodell-offentliga-aktorer-och-civilsamhallet> [231124]

nationalliteracytrust.org.uk – Approach and impact

<https://literacytrust.org.uk/communities/our-approach-and-impact/> [230615]

segregationsbarometern.boverket.se – Segregationsbarometern

<https://segregationsbarometern.boverket.se/labbet/#/omradesstatistik/map?indicator=0-1,2,3,4,5&location=riket&bg=0> [231023]

skovde.se – Kultur i Skövde

<https://kulturiskovde.se/bibliotek/besoka-och-gora/barn-och-ungdom/shared-reading/> [231127].

spsm.se – läs- och skrivsvårigheter

<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/las-och-skrivsvarigheterdyslexi/> [20240122]

statistikdatabasen.scb.se – Socioekonomiskt index

https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_AA_AA0003_AA0003F/IntGr-5Socio/ [231205]

stiftunglesen.de – REACH

<https://reach-stiftunglesen.de/> [230627]

sv.se – Studieförbundet vuxenskolan – Shared reading

Shared reading – SV, [230619]

sverigesradio.se – Kulturnytt

<https://sverigesradio.se/artikel/forskaren-positiva-effekter-av-kulturinsatser-i-utsatta-omraden> [231005]

uu.se – Uppsala universitet, Shared reading

Shared reading – Institutionen för ABM – Uppsala universitet (uu.se), [20230619]

unicef.se- Barnkonventionen.

<https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten> [240223]

Bilagor

Bilaga 1. Förstudie – metoder

Under april och maj 2023 genomförde Kulturrådet en förstudie för att få svar på vilka läsfrämjande insatser olika aktörer planerade att genomföra med fokus på unga i områden med socioekonomiska utmaningar. Kulturrådet gick igenom projekt och verksamheter som med stor variation arbetar och har arbetat med läsfrämjande insatser för barn och unga. Utifrån denna genomgång gjorde Kulturrådet ett urval av läsfrämjande metoder som vi belyser närmare i kapitel 6 i den här rapporten.

Underlaget till genomgången togs fram:

- i dialogmöten med medarbetare på Kulturrådet som tipsade om olika projekt och verksamheter,
- via webb där övergripande sökningar med olika sökord genomfördes,
- i sökningar bland de ansökningar om stöd som kommit in till Kulturrådet via Läs- och litteraturfrämjande insatser¹³⁸ samt ansökningar till satsningen Stärkta bibliotek, 2018–2023.¹³⁹

Totalt ingick 70 insatser, pågående, påbörjade och planerade. Av dessa insatser riktade sig sex insatser uttalat till barn och unga i områden med socioekonomiska utmaningar. 11 insatser riktade sig till unga och unga vuxna 13–25 år. Fem insatser vände sig till unga och unga vuxna någonstans i åldersspannet 13–25 i områden med socioekonomiska utmaningar. Variationen bland olika insatser var mycket stor.

Vissa metoder återkommer och kan också relateras till ett flertal aktörer eller till aktörer som arbetar särskilt i områden med socioekonomiska utmaningar. I den genomgång som Kulturrådet gjorde fann vi att några metoder återkom när det gäller insatser där unga i områden med socioekonomiska utmaningar var en del av målgruppen. Dessa var:

- Läsägar
- Läs för integration – 4-dimensionell högläsning
- Shared Reading

Ytterligare ett förhållningssätt togs med av andra anledningar:

- Ungdomsråd

Att arbeta med läsfrämjande tillsammans med ett ungdomsråd är ett förhållningssätt som Nioosha Shams, Kulturrådets Läsambassadör mellan 2022–2023, har arbetat med. Att arbeta med ett ungdomsråd är en struktur och ett sätt att samla kunskap som introducerar delaktighet med stort fokus på de ungas egna perspektiv och möjligheter att påverka. Kulturrådet har därför valt att introducera förhållningssättet i detta kunskapsunderlag

138. Stöd till läs- och litteraturfrämjande insatser finns för att fler ska få möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet – oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar. Stödet bidrar till att göra verklighet av regeringens nationella mål inom politiken för litteratur- och läsfrämjande.

139. Satsningen Stärkta bibliotek genomförs för att stärka folkbiblioteken i Sverige. Med utgångspunkt i bibliotekslagen är syftet att öka utbudet och tillgängligheten till biblioteksverksamhet i hela landet. Det är ett tillfälligt stöd som syftar till att ge långsiktiga effekter, nå fler och öka inkludering och delaktighet.

Bilaga 2. Deltagare i dialogerna

- Arts Council England, Franziska Liebig, Relationship Manager, CYP and Literature.
- Bonniers Familjestiftelse, Lovisa Fhager Logothetis, Generalsekreterare.
- Bonniers Familjestiftelse, Anneli Glamsare, initiativtagare till Läsa äger.
- Botkyrka kommun, Cornelia Boheman Callmer, verksamhetsutvecklare biblioteken.
- Botkyrka kommun, Marie Johansen, verksamhetschef för konst och bibliotek.
- Botkyrka kommun, Nanny Nilsson, bibliotekarie ungdomsverksamhet, Fittja bibliotek.
- EU-Read, nätverksgrupp.
- Läsfrämjarinstitutet, Marlen Eskander, verksamhetsansvarig.
- Malmö Stad, Athanasios Patsias, enhetschef biblioteken i Öster.
- Malmö Stad, Lena Sjunnesson, biblioteksassistent.
- National Literacy Trust, Jason Vit, Head of Local Areas.
- Regionbibliotek Stockholm, Sofie Samuelsson, utvecklingsledare.
- Skaraborgs län, Henrik Wig, Projektledare Shared Reading.
- Stiftung Lesen, Prof. Dr. Simone C. Ehmgig, Leiterin, Institut für Lese- und Medienforschung.
- Värmdö kommun, Boel Andersson, utvecklingsledare inom kultur- och bibliotek. Tidigare projektledare i Falu kommun för satsningen "Stärkta bibliotek" och "Läsa äger".
- Värmdö kommun, Maria Björsell, förste lärare och språkutvecklare.
- Västra Götalandsregionen, Malin Carlsson, projektledare.

Kulturrådet
Box 27215, 102 53 Stockholm
Besök: Borgvägen 1-5
Tel: 08 519 264 00
E-post: kulturradet@kulturradet.se

© Statens kulturråd 2024
ISBN: 978-91-89748-27-9

kulturradet.se